

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Наталія КОМИХ

**СОЦІОЛОГІЯ
В СХЕМАХ І ТАБЛИЦЯХ**

Навчальний посібник

Дніпро
2025

УДК 316
К 63

*Рекомендовано до друку
Науково-методичною радою Дніпровського
державного університету внутрішніх справ
(протокол № 9 від 21.05.2025)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

кандидат соціологічних наук **Лариса КОЛІСНИК** – завідувач відділу аспірантури та докторантури, доцент кафедри історії та політичної теорії Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»;

кандидат соціологічних наук **Олеся ГУДЗЕНКО** – доцент кафедри політології, соціології та державного управління Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Комих Н. Г.

К 63 Соціологія в схемах і таблицях : навч. посіб. / Н. Г. Комих.
Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 96 с.

ISBN 978-617-560-077-1

У посібнику подано ключові теми соціологічного знання у вигляді схем і таблиць. Акцентовано на послідовній та системній візуалізації проблемних питань, що розглядаються в межах навчальної дисципліни «Соціологія» для здобувачів освіти закладів зі специфічними умовами навчання.

Посібник буде корисним для науково-педагогічних працівників, здобувачів освіти за всіма рівнями вищої освіти та для широкого кола читачів.

АВТОР:

*кандидат соціологічних наук, доцент
КОМИХ Наталія Григорівна – т.в.о. завідувача кафедри психології,
соціології та педагогіки факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ*

ISBN 978-617-560-077-1

© Комих Н. Г., 2025
© ДДУВС, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІОЛОГІЯ»	5
ТЕМА 1. Предмет, об'єкт, методи та функції соціології	5
ТЕМА 2. Соціологія особистості	18
ТЕМА 3. Соціологія девіантної поведінки.....	30
ТЕМА 4. Суспільство як цілісна система.....	36
ТЕМА 5. Соціальна структура суспільства.....	42
ТЕМА 6. Соціальні організації та соціальні інститути.....	50
ТЕМА 7. Соціологія політики.....	56
ТЕМА 8. Конфлікт як форма суспільних відносин	61
ТЕМА 9. Соціологічні дослідження	70
Розділ 2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	80
Розділ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	84
Банк творчих завдань до семінарських занять.....	87
Список використаних та рекомендованих джерел	90

ВСТУП

Сучасні суспільства перебувають в епіцентрі динамічних і масштабних глобальних змін. Ці трансформації охоплюють усі без винятку сфери суспільного життя – від економіки й політики до культури та міжособистісної взаємодії. Цифровізація, глобалізація, віртуалізація, візуалізація, зростання соціальної нерівності, урбанізація, екологічні виклики, кризи ідентичності – усе це не просто контекст, у якому живуть громадяни, а ключові напрями розвитку людства. Глобальні процеси взаємопов'язані: події в одному регіоні світу можуть мати відлуння на іншому континенті.

Українське суспільство є частиною цієї глобальної мозаїки, але водночас має свою унікальну траєкторію розвитку. Українці переживають період глибоких трансформацій, пов'язаних із воєнними подіями, процесами демократизації, переосмисленням національної ідентичності, реформуванням соціальних інститутів. У цьому контексті надзвичайно важливо розуміти, як функціонує суспільство, які закономірності є основою його розвитку, як змінюються соціальні ролі, структури й відносини.

Саме соціологія – наука про суспільство – дає нам інструменти для такого розуміння. Соціологічне знання дозволяє критично осмислювати соціальні процеси, передбачати наслідки змін, брати участь у побудові більш справедливого, відкритого та стійкого суспільства. Особливо актуальною соціологія стає в умовах соціальної нестабільності, коли потрібні глибокий аналіз і свідоме ухвалення рішень як на рівні особистості, так і на рівні соціальних інституцій.

Цей навчальний посібник створено з урахуванням специфічних освітніх потреб здобувачів освіти, для яких важливою є наочність, структурованість та доступність подачі матеріалу. Схеми, таблиці та візуальні елементи дозволяють краще зрозуміти складні поняття, запам'ятати основні категорії, а також побачити взаємозв'язки між соціальними явищами.

Візуалізація – це не просто додаток до тексту, а ефективний інструмент навчання, що підсилює аналітичне мислення та допомагає формувати цілісне уявлення про предмет. Сучасна вища освіта дедалі більше орієнтується на інноваційні методи викладання, серед яких важливе місце посідають інфографіка, мапи знань, інтерактивні схеми. Такий підхід сприяє різноманітності методів навчання, робить освітній процес гнучким і адаптивним до потреб кожного здобувача освіти.

Запрошуємо вас до захопливої подорожі у світ соціології – науки, що допоможе зрозуміти інших і самого себе, світ навколо та наш вплив на нього.

Розділ 1. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІОЛОГІЯ»¹

ТЕМА 1. Предмет, об'єкт, методи та функції соціології

Поняття соціології, її предмет та об'єкт. Структура соціологічної науки. Методологічні основи соціології. Структура соціологічного знання. Теоретична та прикладна соціологія. Теоретична і практична цінність соціології. Історія розвитку соціології в країнах Західної Європи та США. Історія становлення та розвитку соціологічної думки в Україні. Функції соціології, її завдання під час вирішення проблем реформування суспільства. Галузеві соціології, предмет їх вивчення. Закони та категорії соціології. Співвідношення понять «соціальне» і «суспільне». Поняття «соціальні зв'язки», «соціальні спільності», «соціальні явища», «соціальні процеси», «соціальні відносини». Місце соціології в системі суспільних і гуманітарних наук. Співвідношення соціології з філософією, кримінологією, економікою, наукою управління. Система соціології як навчальної дисципліни.

¹ Згідно з типовою навчальною програмою дисципліни, розробленою Департаментом освіти, науки та спорту Міністерства внутрішніх справ України, 2024 р.

ПИТАННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

1.1. Предмет і об'єкт пізнання соціології. Поняття соціального

СОЦІОЛОГІЯ (societas – суспільство, logos – знання, вчення) – наука про становлення, розвиток та функціонування суспільства, соціальних спільнот, соціальних відносин, процеси, механізми й принципи їх взаємодії

ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЇ

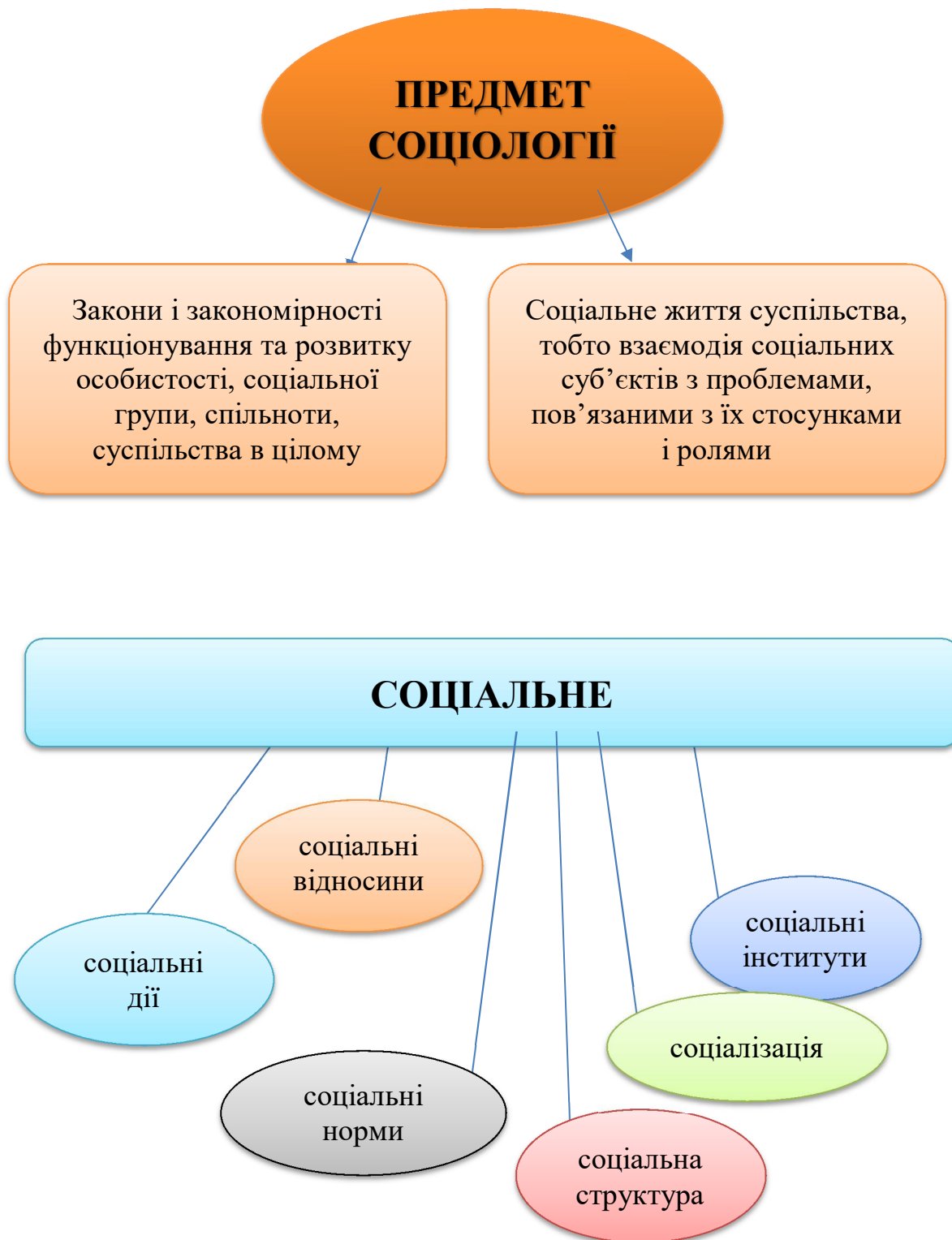
.2.

ПРЕДМЕТ СОЦІОЛОГІЇ

Суспільство, соціальна реальність; соціальні зв'язки; соціальні відносини і спосіб їх організації, соціальні групи, індивід

Діяльність особи, соціальних спільнот та різноманітних верств людей у суспільному житті – реальна суспільна свідомість

Автор	Зміст поняття «соціологія»
Гіденс Е. – британський соціолог (1938 р. н.)	Соціологія – це вивчення соціального життя людини, груп людей та суспільств.
Сорокін П. – американський соціолог (1889–1968)	Соціологія – це наука, яка вивчає поведінку людей, що живуть у середовищі собі подібних.
Бурд'є П. – французький соціолог (1930–2002)	Соціологія мусить діяти, виходячи з того, що людські істоти є водночас і біологічними індивідами, і соціальними агентами.
Смелзер Н. – американський соціолог (1930–2017)	Соціологія, просто кажучи – це один із способів вивчення людей. Соціологи прагнуть з'ясувати, чому люди поведуть себе певним чином, чому вони утворюють групи, відправляються на війну, поклоняються комусь, одружуються, голосують, тобто все, що відбувається один з одним.

СОЦІАЛЬНЕ

Соціальні дії

Дії людини, що мають орієнтацію на інших людей (вчинки, спілкування, співпраця, тощо)

Соціальні відносини

Стійкі взаємозв'язки між людьми, що формуються в процесі спільної діяльності

Соціальні інститути

Системи норм і правил, які регулюють соціальну поведінку (родина, школа, держава)

Соціальні норми

Правила, очікування, традиції, які визначають допустиму поведінку в суспільстві

Соціальна структура

Взаємозв'язок між соціальними групами, класами, верствами, статусами

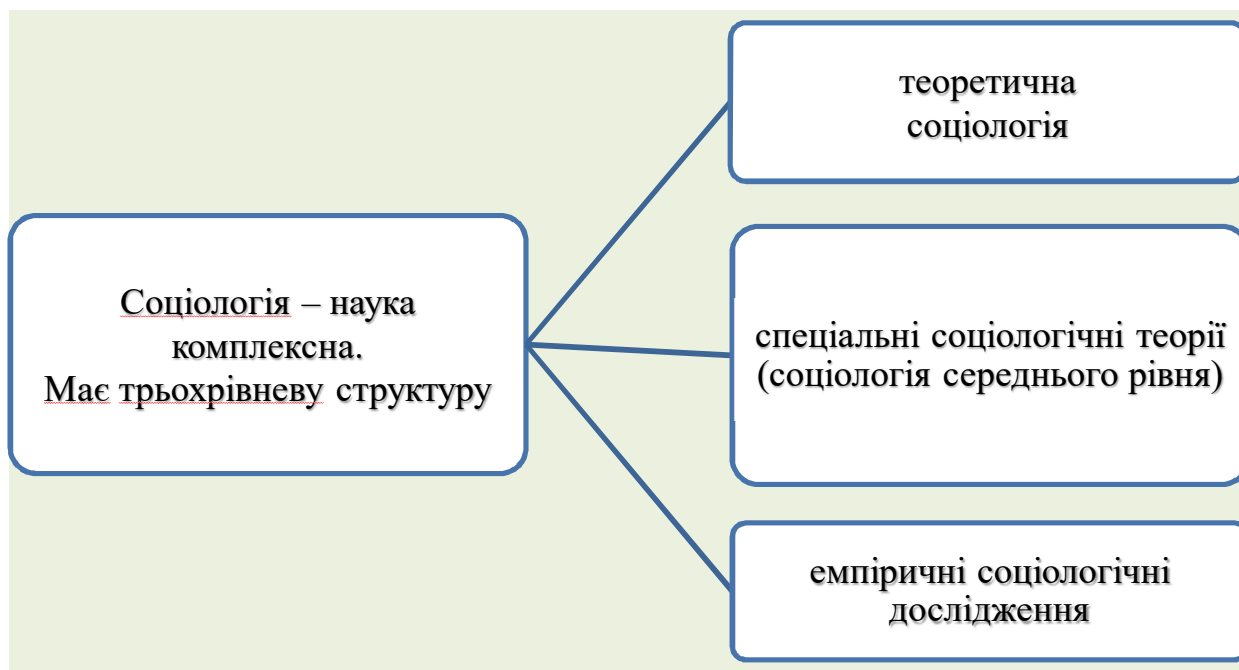
Соціалізація

Процес засвоєння індивідом соціального досвіду, норм, ролей і цінностей

1.2. Соціологія та інші науки про суспільство

НАУКА	ЩО ВИВЧАЄ	ЗВ'ЯЗОК ІЗ СОЦІОЛОГІЄЮ
ПОЛІТОЛОГІЯ	Політичні системи, владу, державу, політичну поведінку	Досліджує вплив політичних інститутів на суспільство і взаємодію влади із соціальними групами
ЕКОНОМІКА	Виробництво, розподіл, обмін і споживання благ	Соціологія вивчає вплив економічної нерівності, безробіття на суспільство
ПРАВОНАВСТВО (ЮРИСПРУДЕНЦІЯ)	Правові норми, закони, правопорядок	Соціологія права досліджує, як закони впливають на соціальні відносини та поведінку
ІСТОРІЯ	Події минулого, розвиток людства у часі	Соціологія враховує історичний контекст соціальних явищ
ПСИХОЛОГІЯ	Поведінку людини, мислення, емоції, особистість	Соціологія враховує психологічні особливості індивідів у групах
КУЛЬТУРОЛОГІЯ	Культуру, її розвиток, традиції, норми	Соціологія культури досліджує роль культури у формуванні соціальної поведінки
АНТРОПОЛОГІЯ	Походження людини, розвиток людських спільнот	Соціологія використовує дані антропології для вивчення первісних суспільств і традицій
ЕТНОГРАФІЯ / ЕТНОЛОГІЯ	Етноси, народи, їх культуру, звичаї	Вивчає національні й етнічні аспекти соціального життя

1.3. Структура соціології

РІВЕНЬ СОЦІОЛОГІЇ	ОПИС	ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ
Теоретична соціологія	Формулює загальні теорії та концепції про суспільство та соціальні явища	Соціальна система, соціальна структура, соціальні інститути
Галузева соціологія	Вивчає окремі сфери суспільного життя	Соціологія сім'ї, політики, культури, освіти, релігії тощо
Емпірична соціологія	Проводить конкретні дослідження з використанням методів збору даних	Опитування, інтерв'ю, спостереження, аналіз документів
Методологія соціології	Визначає принципи, методи та правила дослідження	Кількісні та якісні методи, вибірка, надійність і валідність

Рівні соціологічних досліджень

Макрорівень

Дослідження суспільства в цілому,
глобальні процеси

- Вплив міграції на ринок праці в Україні
- Рівень довіри до інститутів влади в країні

Мезорівень

Дослідження соціальних груп, організацій,
спільнот

- Адаптація студентів-першокурсників до навчального середовища
- Соціальні ролі у професійному колективі

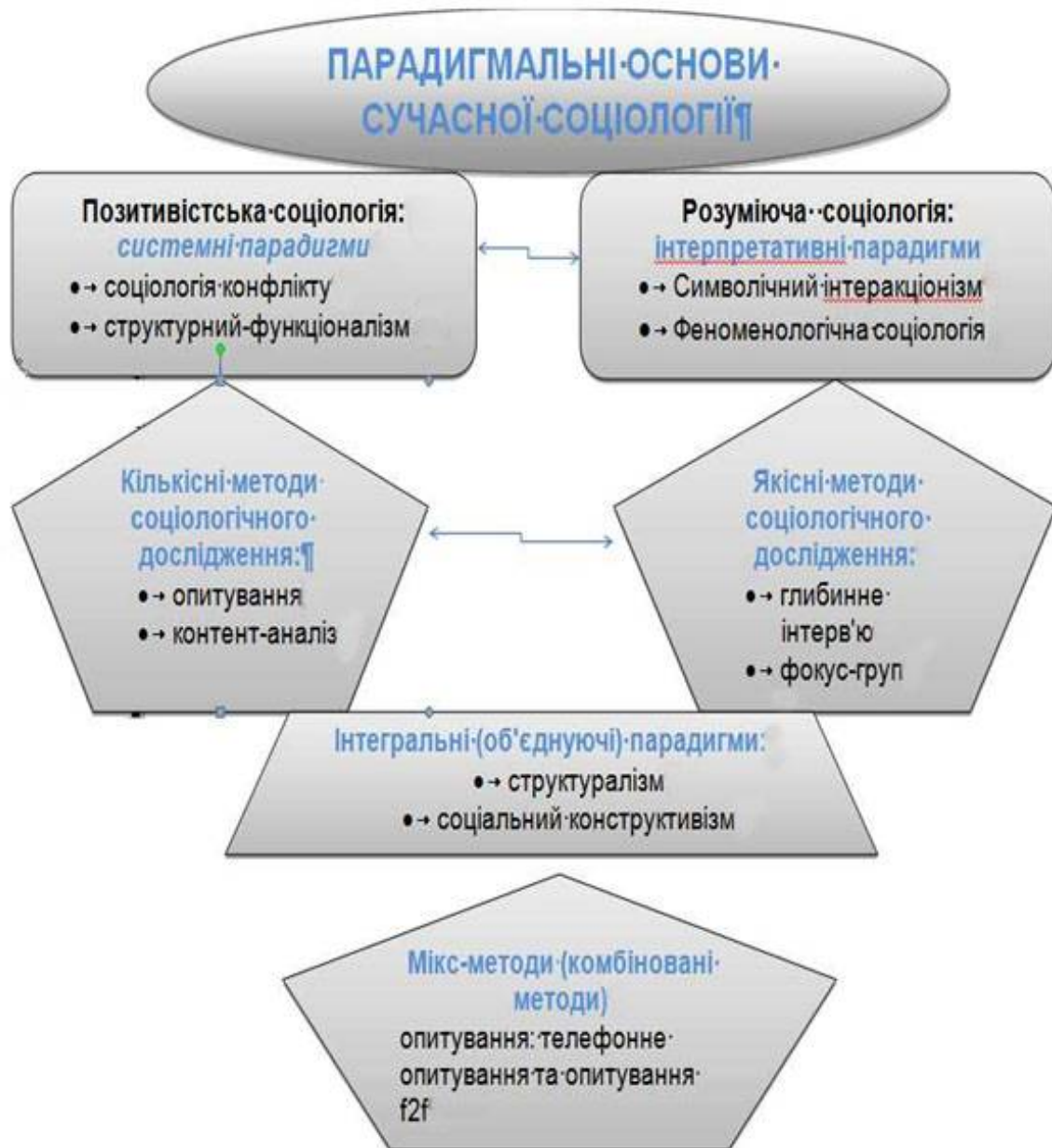
Мікрорівень

Дослідження міжособистісних взаємодій,
поведінки індивідів

- Конфлікти в сім'ї
- Поведінка споживача під час покупок

1.4. Теоретичні засади соціології

ТЕОРІЯ	ПРЕДСТАВНИКИ	КЛЮЧОВІ ІДЕЇ
Функціоналізм	Т. Парсонс, Е. Дюркгейм	Особистість формується через соціальні інститути, які забезпечують стабільність
Символічний інтеракціонізм	Дж. Мід, Г. Блумер	Особистість розвивається у процесі соціальної взаємодії через символи та мову
Психоаналітична соціологія	З. Фрейд, Е. Фромм	Особистість як продукт підсвідомого, вплив дитинства та культури на її формування
Конфліктна теорія	К. Маркс, Р. Дарендорф	Особистість формується в умовах соціальних конфліктів і нерівності
Соціобіхевіоризм	Дж. Уотсон, Б. Скіннер	Поведінка особистості – результат впливу середовища та підкріплень
Етнометодологія	Г. Гарфінкель	Особистість – як діяч, який створює сенси у щоденних практиках
Феноменологічна соціологія	А. Шюц	Вивчення суб'єктивного досвіду особистості та її «життєвого світу»

1.5. Функції, категорії та закони соціології

ОПИСОВА ФУНКЦІЯ	Описує соціальні явища, процеси, структури та взаємодії в суспільстві
АНАЛІЗУЮЧА ФУНКЦІЯ	Аналізує соціальні проблеми, вивчає їх причини, наслідки та взаємозв'язки
ПРОГНОЗУЮЧА ФУНКЦІЯ	Прогнозує соціальні зміни та їх можливі наслідки для суспільства
ПОЯСНЮВАЛЬНА ФУНКЦІЯ	Пояснює механізми соціальних процесів та їх внутрішню структуру
ОЦІНЮВАЛЬНА ФУНКЦІЯ	Оцінює соціальні явища з погляду їх відповідності соціальним нормам
МЕТОДОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ	Забезпечує наукові методи дослідження соціальних явищ і процесів
ПРАКТИЧНА ФУНКЦІЯ	Використовує отримані знання для вирішення соціальних проблем і поліпшення життя

№	НАЗВА ЗАКОНУ	СУТЬ ЗАКОНУ	ПРИКЛАД
1	Закон соціальної стратифікації	У суспільстві існує ієрархічна структура з нерівним доступом до ресурсів	Поділ на бідних, середній клас та еліту
2	Закон соціальної мобільності	Люди можуть підвищувати або знижувати своє соціальне становище	Людина з бідної сім'ї стала успішним бізнесменом
3	Закон соціального контролю	Суспільство підтримує порядок через санкції і норми	Покарання за злочин, похвала за добрий вчинок
4	Закон соціальної взаємодії	Люди діють відповідно до соціальних ролей та статусів	Учитель навчає учня, лікар лікує пацієнта
5	Закон соціальних девіацій	Відхилення від норм виникає через соціальний тиск або аномію	Молодь протестує проти несправедливості – хтось бачить це як злочин, хтось – як героїзм
6	Закон залежності поведінки від середовища	Соціальна поведінка формується під впливом оточення	Підліток починає курити, щоб бути «своїм» у компанії

Питання до самоконтролю знань

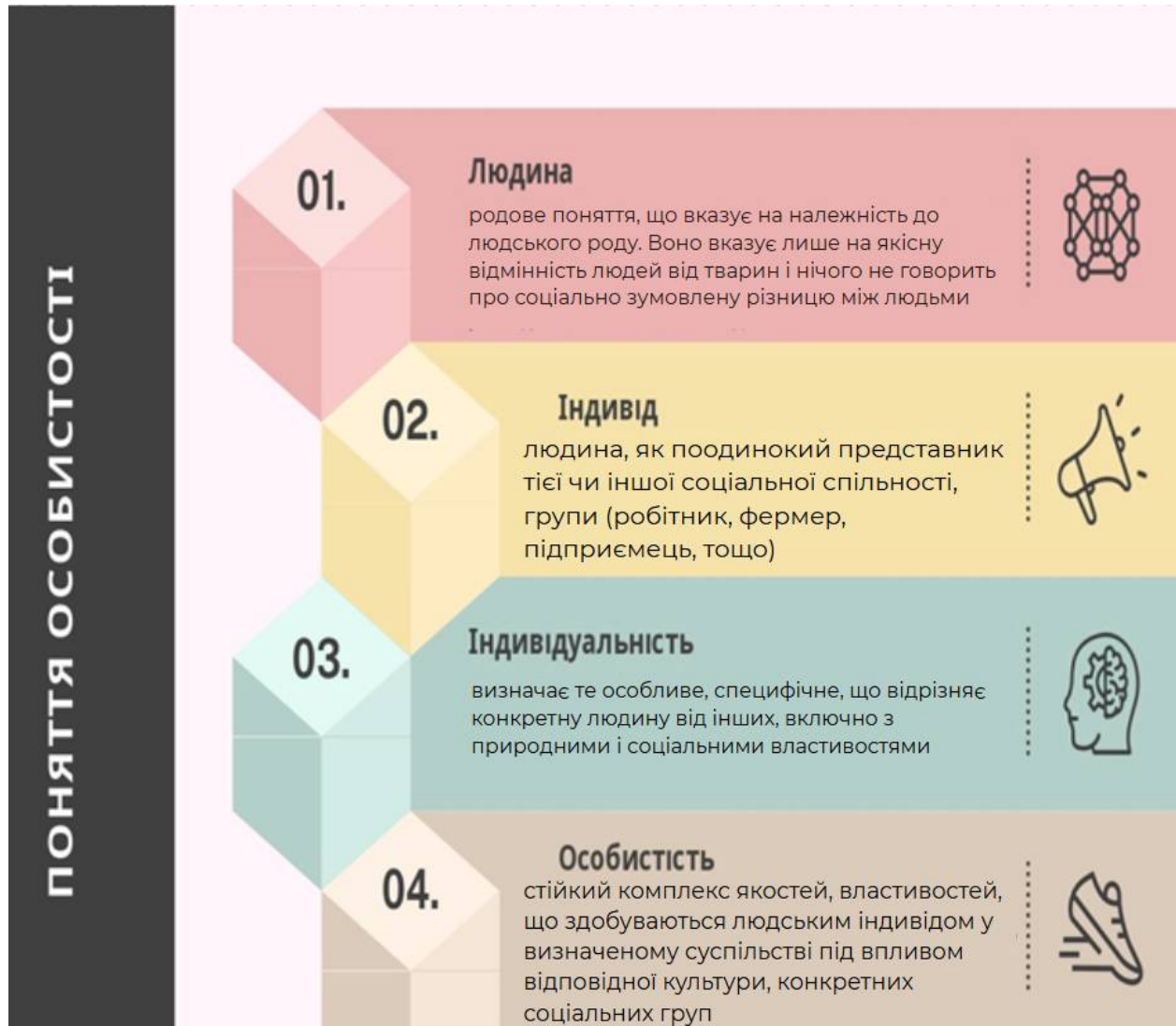
1. Що таке соціологія як наука?
2. У чому полягає відмінність між об'єктом і предметом соціології?
3. Хто вперше ввів термін «соціологія» і яке значення він у нього вкладав?
4. Що означає поняття «соціальне» в соціології?
5. Які явища належать до сфери соціального?
6. Як співвідносяться поняття «соціальне», «суспільне» і «громадське»?
7. У чому полягає специфіка соціологічного підходу до вивчення суспільства?
8. Які основні рівні соціологічного аналізу ви знаєте?
9. Які методи використовує соціологія для дослідження соціальних процесів?
10. Як соціологія взаємодіє з іншими науками (філософією, політологією, економікою тощо)?

ТЕМА 2. Соціологія особистості

Сутність понять «людина», «індивід», «особистість». Людина та суспільство. Соціальна природа людини. Соціальна структура особистості. Структурні елементи особистості: фізіолого-біологічний, психологічний та соціологічний. Типи особистості. Соціальна складова особистості (цінності, ціннісні орієнтації, потреби, інтереси, норми поведінки та спілкування, установки, мотиви діяльності). Рівні інтеграції індивіда в суспільство: соціально-економічний, функціональний, нормативний і міжособовий. Соціалізація: сутність, поняття, механізми. Фази соціалізації: соціальна адаптація та інтеріоризація. Первинна та вторинна соціалізація. Конкретно історичний характер соціалізації. Виховання як складова соціалізації. Теорії соціалізації. Соціальна активність як особлива якісна характеристика особистості. Особа та група. Самосвідомість, соціальний статус, система соціальних ролей. Людина в системі суспільних відносин і проблеми їх раціональної організації. Потреби, їх роль у життєдіяльності людини. Види потреб. Інтереси, їх види. Мотивація як чинник саморегуляції поведінки, види мотивації. Функціональна спрямованість мотивів. Роль стимулів у формуванні мотивації. Основні теорії особистості. Теорія статусу та рольової поведінки. Т. Парсонс про систему координат діяльності.

ПИТАННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

2.1. Поняття особистості. Особистість як суб'єкт суспільних відносин

Процес соціалізації особистості

2.2. Теорії особистості в соціології

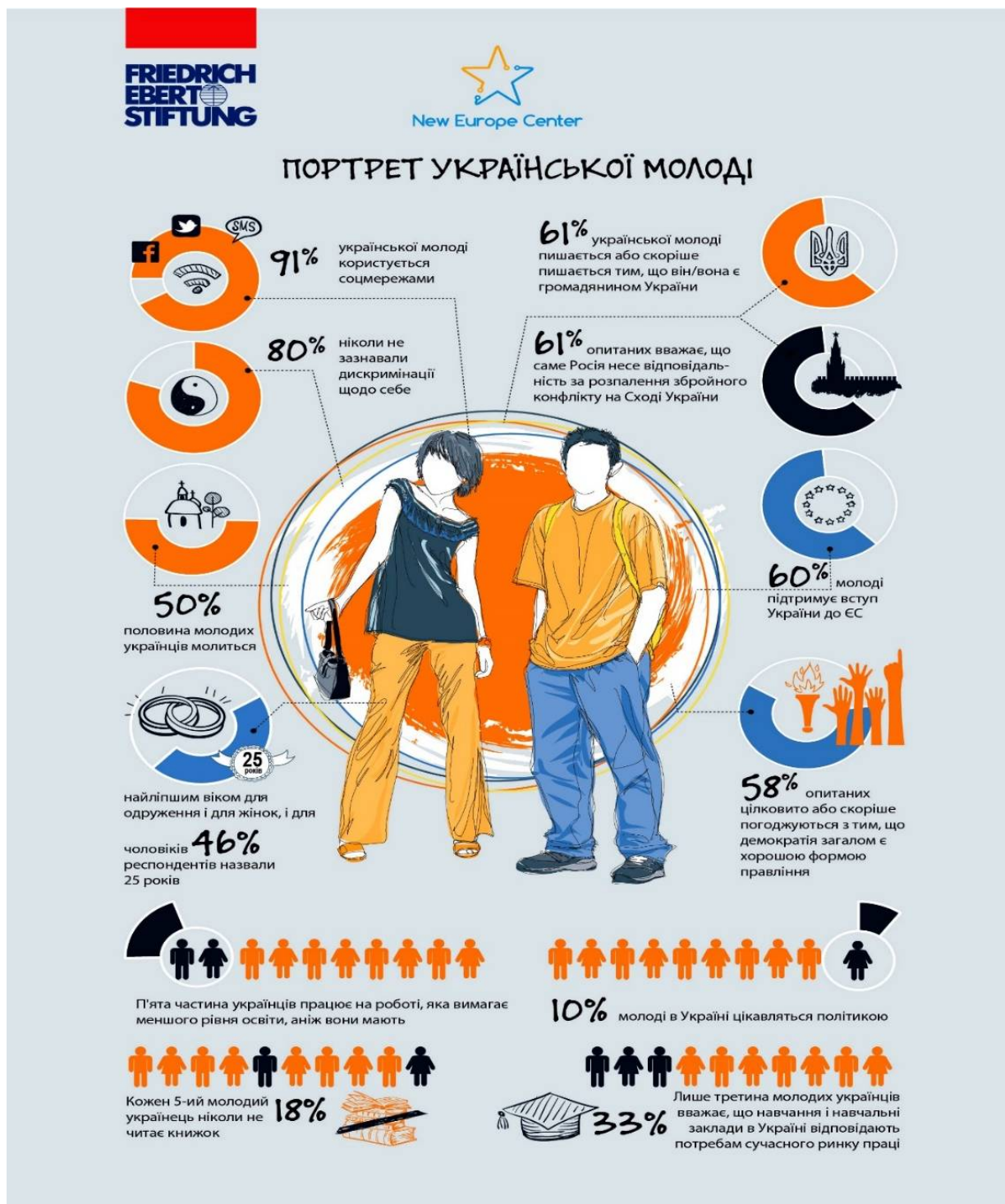
Назва теорії	Представники	Ключові ідеї	Приклад застосування
Функціоналізм	Т. Парсонс	Особистість формується через виконання соціальних ролей у стабільній системі	Аналіз ролі вчителя в освітньому процесі
Конфліктна теорія	К. Маркс, Р. Дарендорф	Особистість розвивається в умовах нерівності; соціальна поведінка формується через боротьбу за ресурси	Вивчення впливу соціального класу на вибір професії
Символічний інтеракціонізм	Дж. Мід, Г. Блумер	Особистість – результат соціальної взаємодії та інтерпретації символів	Аналіз формування самооцінки під впливом соціального оточення
Теорія соціального обміну	Дж. Хоманс, П. Блау	Люди взаємодіють, оцінюючи вигоди й витрати; особистість діє раціонально	Поведінка в міжособистісних стосунках (дружба, стосунки)
Етнометодологія	Г. Гарфінкель	Соціальний порядок підтримується щоденними діями; особистість «конструює» реальність	Дослідження буденних рутин у сімейному житті

Назва теорії	Представники	Ключові ідеї	Приклад застосування
Психоаналітична соціологія	Е. Фромм, З. Фрейд (у соц. трактуванні)	Особистість – результат боротьби між внутрішніми імпульсами та соціальними нормами.	Аналіз девіантної поведінки через несвідоме.
Інтеракціонізм Гоффмана (драматургічний)	Е. Гоффман	Особистість – «актор» на соціальній сцені; поведінка залежить від «ролі», яку відіграє людина в конкретній ситуації	Поведінка працівника у формальному середовищі проти неформального
Теорія соціалізації	Ч. Кулі, Дж. Мід, Е. Еріксон	Особистість формується через процеси соціалізації: навчання нормам, ролям, цінностям через родину, школу, медіа тощо	Дослідження впливу сім'ї на формування моральних цінностей у дітей

Теорія поколінь (автори: Нейл Хоув та Вільям Штраус)

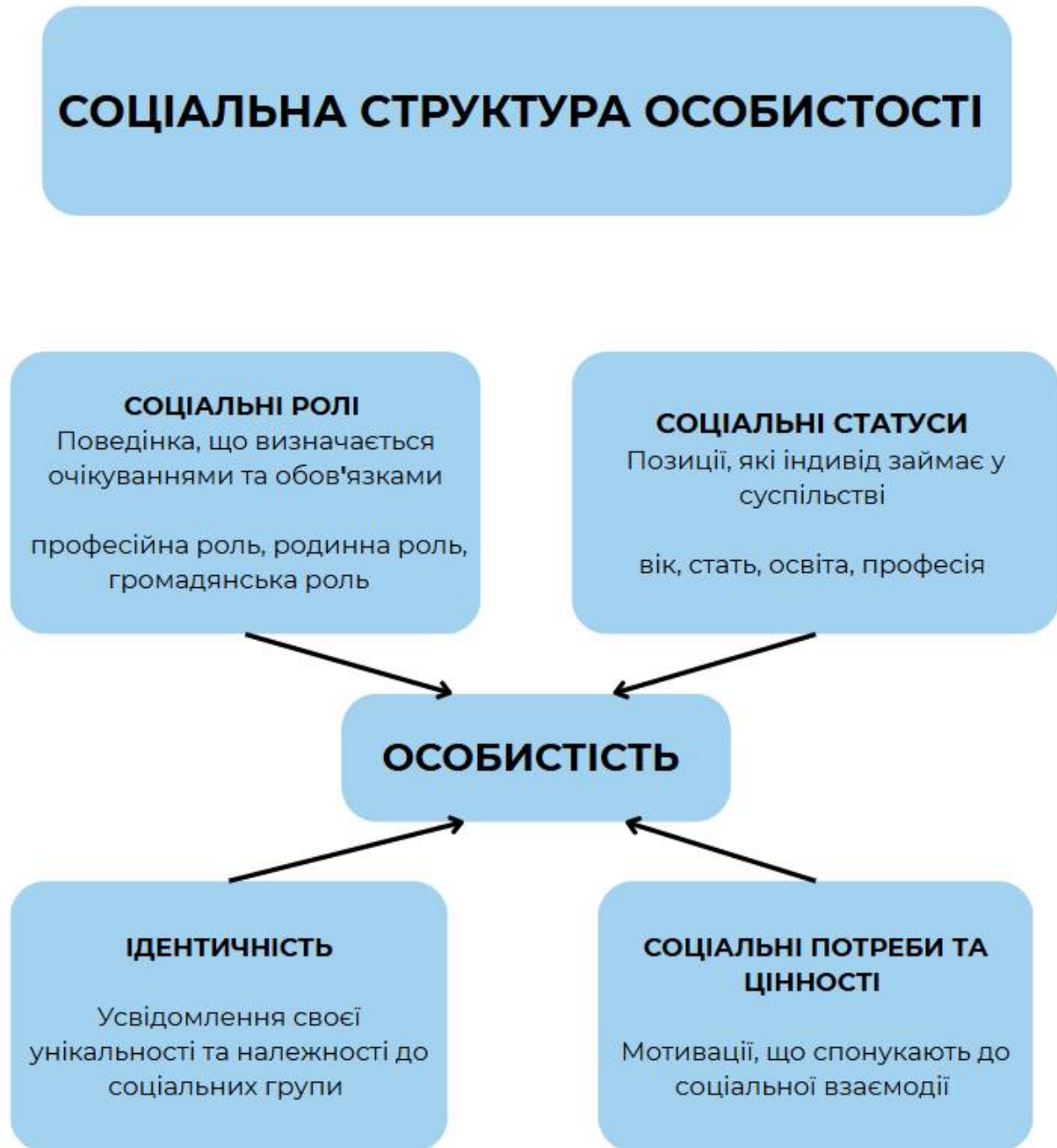
- ❖ покоління переможців або G1 (народилися в 1901– 1922);
- ❖ мовчазне покоління (1923 – 1942);
- ❖ покоління бумерів або Baby Boom (1943 – 1963);
- ❖ покоління X (1963 – 1982);
- ❖ покоління Y (1982 – 2000);
- ❖ покоління зумерів (2000 – 2020).

Українське покоління зумерів

² Українське покоління зумерів: цінності та орієнтири. URL: <https://neweurope.org.ua/analytics/ukrayinske-pokolinnya-z-tsinnosti-ta-oriyentyry/>

2.3. Соціологічна структура особистості

Піраміда потреб особистості А. Маслоу³

³ Піраміда потреб А. Маслоу. *Вікіпедія*. URL: <https://surl.lu/pspjxv>

2.4. Поведінкові типи

ТИП ПОВЕДІНКИ	ХАРАКТЕРИСТИКА	ПРИКЛАДИ	ВПЛИВ НА СУСПІЛЬСТВО / РОБОТУ ПОЛІЦІЇ
Конформна	Поведінка, що відповідає законам і соціальним нормам	Виконання законів, дотримання правопорядку	Позитивний. Полегшує роботу поліції, сприяє стабільності
Девіантна	Відхилення від норм, не обов'язково шкідливе	Протести, графіті, субкультурна поведінка	Залежить від контексту. Потребує гнучкості й аналізу мотивації
Делінквентна	Правопорушення, порушення адміністративних і кримінальних норм	Хуліганство, крадіжки, вандалізм	Негативний. Викликає необхідність втручання поліції, профілактики
Креативна (інноваційна)	Новаторська, нетипова поведінка, часто змінює правила гри	Нові форми громадської активності, діджитал-проекти	Переважно позитивний. Може трансформувати систему на краще
Асоціальна	Уникнення взаємодії, відмова від соціальних контактів	Ізоляція, замкнутість, антисоціальні погляди	Нейтральний або потенційно небезпечний. Вимагає спостереження
Альтруїстична	Допомога іншим без вигоди для себе	Волонтерство, підтримка людей у складних ситуаціях	Позитивний. Формує довіру до поліції, стимулює громадське служіння
Агресивна	Ворожа, насильницька поведінка	Булінг, конфлікти, опір поліції	Негативний. Пряма загроза правопорядку – потребує рішучої реакції

Питання до самоконтролю знань

1. Що таке особистість з погляду соціології?
2. Які є основні підходи до вивчення особистості в соціології?
3. Як відбувається соціалізація особистості?
4. Які стадії соціалізації виділяють соціологи?
5. Що таке ресоціалізація та десоціалізація? Наведіть приклади.
6. Яку роль відіграють агенти соціалізації (родина, школа, медіа тощо)?
7. Що таке соціальні ролі та як вони формуються?
8. Що таке «рольовий конфлікт»? Які його види?
9. У чому полягає взаємозв'язок між особистістю та суспільством?
10. Як впливають соціальні інститути на формування особистості?

ТЕМА 3. Соціологія девіантної поведінки

Сутність соціальної девіації. Девіантна поведінка та її види. Девіант. Соціологічні теорії девіантної поведінки. Соціальна норма і відхилення від неї. Соціальні норми поведінки у різних соціальних категоріях і групах. Типологія відхилень. Ознаки соціальних відхилень. Соціальний контроль. Види девіантної поведінки підлітків: адитивна, психопатична, делінквентна. Соціологічні теорії злочинності як девіантної поведінки. Функції і зміст соціального контролю. Злочинність як соціальне явище. Соціальні характеристики злочинної поведінки. Теорії походження та причини злочинності. Контркультура (субкультура) злочинного світу та її види. Чинники розповсюдження кримінальної субкультури в українському суспільстві. Причини та чинники розповсюдження девіації. Приклади позитивної девіації. Профілактика девіантної поведінки.

ПИТАННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

3.1. Сутність соціальної девіації

ПАРАМЕТР	ЗМІСТ
Сутність поняття «соціальна девіація»	це відхилення від загальноприйнятих соціальних норм і очікувань. Може бути як негативною (злочини), так і позитивною (героїзм, новаторство)
<i>Вид девіації</i>	Характеристика
Негативна	Поведінка, що шкодить суспільству або порушує його норми
Позитивна	Поведінка, що відхиляється від норм, але має суспільно корисний характер
Індивідуальна	Девіантна поведінка окремої особи
Групова	Девіація, характерна для певної групи або спільноти
Культурна	Відхилення, зумовлене впливом субкультури чи альтернативних цінностей
Соціально зумовлена	Девіація, спричинена соціальною нерівністю, тиском або несправедливістю системи

3.2. Причини і види девіантної поведінки

НАЗВА ТЕОРІЇ	СУТЬ ТЕОРІЇ	ПРЕДСТАВНИКИ / ЗАСНОВНИКИ	ПРИКЛАД ДЕВІАЦІЇ
БІОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ	Девіація зумовлена фізіологічними або генетичними особливостями особи	Ч. Ломброзо	Агресивна поведінка через спадкові фактори
ПСИХОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ	Відхилення – результат особистісних порушень або психічних травм	З. Фрейд, Е. Фромм	Девіація як компенсація комплексу неповноцінності
ТЕОРІЯ АНОМІЇ	Виникає, коли норми втрачають силу або суперечать одна одній	Е. Дюркгейм, Р. Мертон	Молодь, яка прагне успіху, але не має легальних засобів
ТЕОРІЯ СТИГМАТИЗАЦІЇ (ЛЕЙБЛІНГУ)	Людину визначають як «девіанта», і вона починає відповідати цьому образу	Г. Беккер, Е. Лемерт	Учень, якого часто називають «хуліганом», і справді стає ним
ТЕОРІЯ КОНФЛІКТУ	Норми встановлює панівна група, і девіантом вважають того, хто їй суперечить	К. Маркс, Р. Квінні	Політична опозиція або протест проти режиму
ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ	Девіація формується через спілкування з носіями девіантних норм	Е. Сазерленд	Молодь, яка потрапляє в кримінальне оточення

Злочинність як форма девіантної поведінки

ТИП ПРИЧИН	ПРИКЛАДИ ФАКТОРІВ
Соціально-економічні	безробіття, низький рівень доходів, соціальна нерівність
Культурно-освітні	низький рівень правової культури, медіа-пропаганда насильства
Психологічні	асоціальні установки, девіантна поведінка, сімейна дисфункція
Правові та організаційні	корупція, прогалини в законодавстві, слабкий контроль правоохоронців

4

⁴ Чи повернулася Україна в «лихі 90-ті»: як змінився рівень злочинності з 1992 року.
URL: <https://surl.li/mixluc>

5

⁵ Як змінилися результати роботи правоохоронців з початком великої війни. URL: <https://salo.li/B63dFba>

6

Питання до самоконтролю знань

1. Що таке девіантна поведінка у соціології?
2. У чому полягає відмінність між девіацією та делінквентною поведінкою?
3. Які бувають види девіантної поведінки?
4. Які існують теорії девіації (наприклад, аномія Мертона, стигматизація Лемерта та Беккера)?
5. Як пояснює девіантну поведінку теорія субкультур?
6. Яке значення мають соціальні інститути у профілактиці девіації?
7. Яку роль відіграє етикетування (labeling) у формуванні девіантної ідентичності?
8. У чому полягає взаємозв'язок між девіацією та соціальними змінами?

⁶ Як змінювалась кількість злочинів проти нацбезпеки під час війни в Україні. URL: <https://salo.li/6b47FA6>.

ТЕМА 4. Суспільство як цілісна система

Соціологічні уявлення про суспільство. Закони розвитку суспільства. Суспільство як система. Визначення суспільства. Основні ознаки суспільства. Основні концепції виникнення суспільства. Співвідношення понять «суспільство», «держава», «громадянське суспільство». Основні методологічні підходи до розгляду суспільства. Індустріальне та постіндустріальне суспільство. Сучасний світ: постіндустріальне (інформаційне) суспільство. Глобальні проблеми сучасного суспільного розвитку.

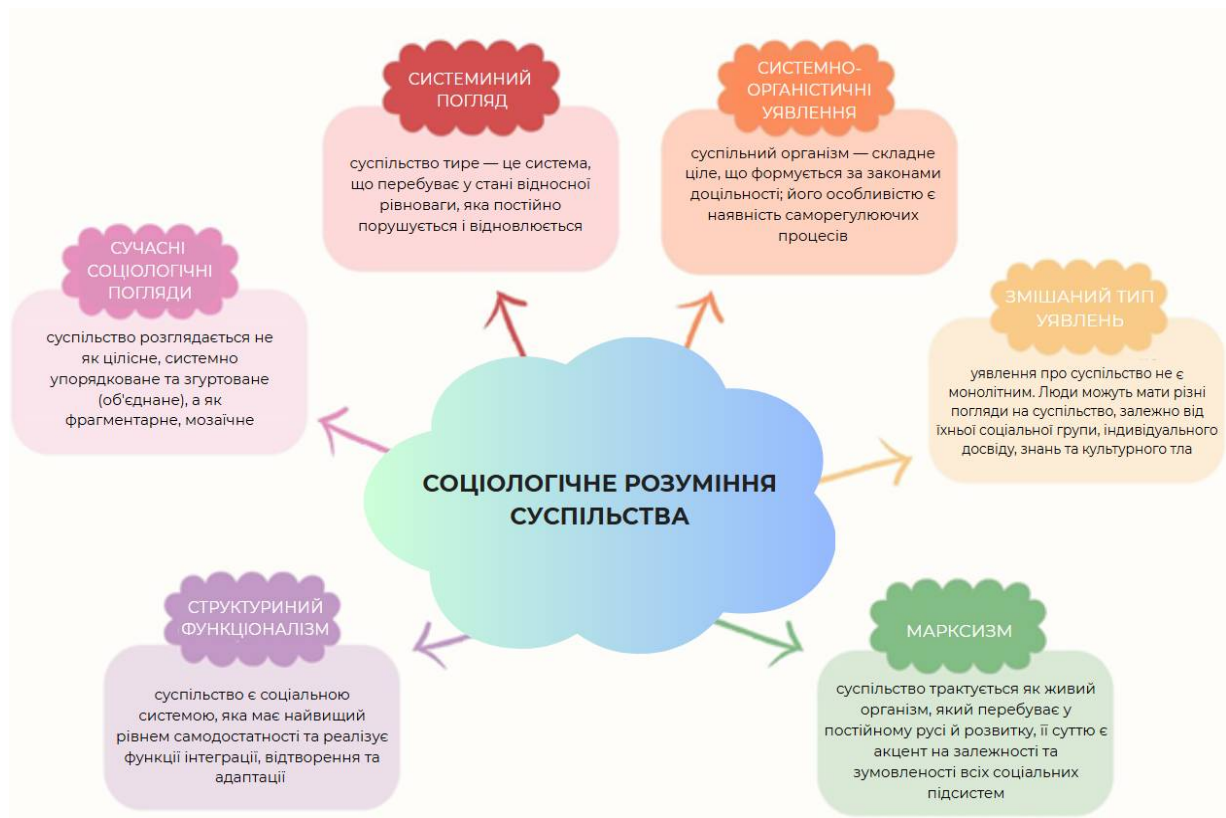
ПИТАННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

4.1. Еволюція уявлення про суспільство та теорії його походження

Соціальна структура суспільства за Т. Парсонсом

ПІДСИСТЕМА	СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ	ОСНОВНА ФУНКЦІЯ
Соцістальна спільнота – суспільство	Норми	Інтеграція, солідарність
Ціннісна підсистема	Цінності	Відтворення зразка та захист (латентна функція)
Політика	Колективи	Ціледосягнення та цілевизначення
Економіка	Ролі	Адаптація, пристосування

4.2. Типи суспільств

ТИП СУСПІЛЬСТВА	ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ	ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА	ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА	СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА
Індустріальне	Переважає промислового виробництва, розвиток технологій, урбанізація, зростання середнього класу, складна система поділу праці	Ринкова економіка з державним регулюванням	Демократія або авторитаризм з елементами індустріалізації	Класова структура з чіткою ієрархією, важлива роль освіти та професійної кваліфікації, розвиток соціальних інститутів
Постіндустріальне	Домінування сфери послуг, інформаційні технології, знання як основний ресурс, глобалізація, зростання ролі науки та освіти	Економіка послуг, інформаційна економіка, глобальні ринки	Демократія з акцентом на права людини та громадянське суспільство	Менш жорстка класова структура, зростання ролі інформації та комунікацій, різноманітність соціальних груп, індивідуалізація
Інформаційне	Подальший розвиток постіндустріального суспільства, центральна роль інформації та комунікаційних технологій у всіх сферах життя, віртуалізація	Економіка, заснована на знаннях та інформаційних технологіях, електронна комерція	Демократія з використанням цифрових технологій, ризики цифрової нерівності та контролю інформації	Мережева структура суспільства, розмивання традиційних соціальних кордонів, важливість цифрової грамотності та доступу до інформації, нові форми соціальної взаємодії

СОЦІОЛОГІЯ В СХЕМАХ І ТАБЛИЦЯХ

ТИП СУСПІЛЬСТВА	ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ	ЕКОНОМІЧНА СИСТЕМА	ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА	СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА
Традиційне	Переважання сільського господарства, сильні родинні зв'язки, обмежена соціальна мобільність, важлива роль традицій та звичаїв, повільний темп змін	Натуральне господарство, обмежений ринок	Часто авторитарні або патріархальні форми правління	Чітка ієрархічна структура, велика роль сім'ї та громади, статус визначається народженням, обмежений вплив зовнішнього світу
Глобальне	Взаємозалежність країн у економічній, політичній та культурній сферах, зростання транснаціональних корпорацій, міграція, культурний обмін.	Глобальна ринкова економіка з елементами регулювання	Міжнародні організації, вплив глобальних політичних процесів на національні держави	Зростання культурного різноманіття, поява транснаціональних соціальних рухів, питання глобальної нерівності та ідентичності.

4.3. Модернізація

СФЕРА ЖИТТЯ	ТРАДИЦІЙНИЙ СТАН	МОДЕРНІЗОВАНИЙ СТАН
Економіка	Аграрна, ручна праця, натуральне господарство	Індустріальна/постіндустріальна, автоматизація, ринкова економіка
Політика	Абсолютизм, феодалізм, відсутність участі населення	Демократія, участь громадян, правова держава
Освіта	Обмежена доступність, традиційні методи навчання	Масова освіта, інноваційні технології, критичне мислення
Соціальні відносини	Жорстка ієрархія, кастовість, патріархат	Рівність, мобільність, гендерна рівність
Культура	Традиціоналізм, релігійний вплив	Світський характер, плюралізм, індивідуалізм
Наука і технології	Залежність від природи, мінімальні знання	Технічний прогрес, наукові відкриття, цифровізація
Комунікація	Усна передача, обмежене коло спілкування	Глобалізація, мас-медіа, Інтернет, соцмережі

4.4. Соціальна структура сучасного українського суспільства

Питання до самоконтролю знань

1. Що таке суспільство у соціологічному розумінні?
2. Які ознаки характерні суспільству як цілісній системі?
3. Що означає структура суспільства? Які її основні елементи?
4. Які функції виконує суспільство?
5. Які є типи суспільств (традиційне, індустріальне, постіндустріальне)? У чому їх особливість?
6. Які теорії розглядають суспільство як систему (структурний функціоналізм, конфліктна теорія тощо)?
7. Які чинники забезпечують стабільність і розвиток суспільства?

ТЕМА 5. Соціальна структура суспільства

Структурні елементи суспільної системи. Соціальні підсистеми, їх елементи та взаємодія. Соціальна структура як предмет соціологічної теорії. Типи соціальної структури. Статусно-рольова структура суспільства і груп. Види приватних соціальних структур (етнодемографічна, соціально-територіальна, організаційно-управлінська, професійно-посадова, соціально-трудова, сімейно-побутова, політична). Соціальна стратифікація та мобільність, її типи (соціальна, політична, економічна, професійна). Механізми стратифікації. Сучасні тенденції соціальної стратифікації та соціальної нерівності. Поняття соціальної спільності, соціальної організації, соціального інституту, їх типи, функції. Соціальні групи та їх типи. Етнічні спільності як найдавніші форми соціальних груп. Основні функції сучасної сім'ї. Типові норми традиційної та сучасної сім'ї. Касты, класи, соціальні стани й верстви. Соціальна нерівність. Соціальні еліти. Натовп, маси, публіка. Проблеми соціального партнерства. Соціальні зв'язки, відносини, процеси. Класифікація процесів. Сучасні соціологічні концепції, теорія конфліктів, структурний функціоналізм.

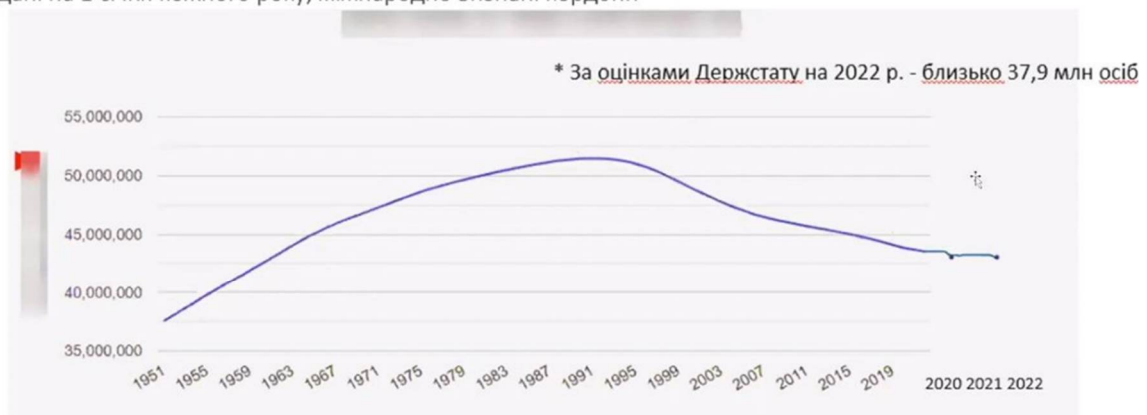
ПИТАННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

5.1. Соціальна структура суспільства та її елементи

Види соціальних структур суспільства

Затяжна демографічна криза: зміна кількості населення України, 1951 – 2022, дані на 1 січня кожного року, міжнародно визнані кордони

- **5,3 млн** виїхали з України в країни Європи (оцінки ООН),
- з них майже 3 млн. людей прапездатного віку (оцінки МОП).
- Також понад **1,3 млн** потрапило до РФ (за оцінками Агентства ООН у справах біженців (УВКБ) станом на 21 червня).

2020	43 862 991	-0.58 %
2021	43 703 330	-0.36 %
2022	43 544 250 *	-0.36 %

Травень 2022 -6 600 000 вимушених зовнішніх мігрантів (15 %)

Джерело: Департамент з економічних та соціальних питань ООН: відділ народонаселення <https://countrymeters.info/ru/Ukraine>

5.2. Теорія соціальної стратифікації

Теорія	Представники	Суть теорії	Ключові поняття
Функціоналістська теорія	Е.Дюркгейм, Т. Парсонс, Кінгслі Девіс, Вілберт Мур	Стратифікація необхідна для стабільного функціонування суспільства. Вона мотивує людей займати важливі соціальні ролі	Соціальний порядок, рольова диференціація, меритократія
Конфліктна теорія	Карл Маркс, Макс Вебер	Стратифікація – результат боротьби між класами за ресурси	Експлуатація, класи, економічна нерівність
Веберівська теорія	Макс Вебер	Стратифікація визначається не тільки економічними чинниками, але й соціальним статусом та політичним впливом	Клас, статус, партія
Теорія соціальної мобільності	Петірім Сорокін	Стратифікація – багаторівнева система, де люди можуть переміщуватися між шарами (вгору або вниз)	Вертикальна та горизонтальна мобільність
Постмодерністський підхід	П'єр Бурдьє, Ентоні Гіденс	У сучасному суспільстві стратифікація є більш складною, охоплює символічний капітал, стиль життя, освіту	Капітали: економічний, соціальний, культурний, символічний

Види соціальних статусів

ТИП СТАТУСУ	ВИЗНАЧЕННЯ	ПРИКЛАДИ СТАТУСІВ	ВІДПОВІДНІ СОЦІАЛЬНІ РОЛІ
Приписаний статус	Набувається людиною автоматично від народження або без особистого вибору	Стать, вік, раса, національність, син/донька	Бути дитиною в сім'ї, виконання обов'язків сина чи дочки, участь у традиціях
Досягнутий статус	Досягається особистими зусиллями, вибором, навчанням, професійним розвитком	Студент, лікар, вчитель, депутат, бізнесмен	Виконання професійних обов'язків, участь у політиці, громадське лідерство

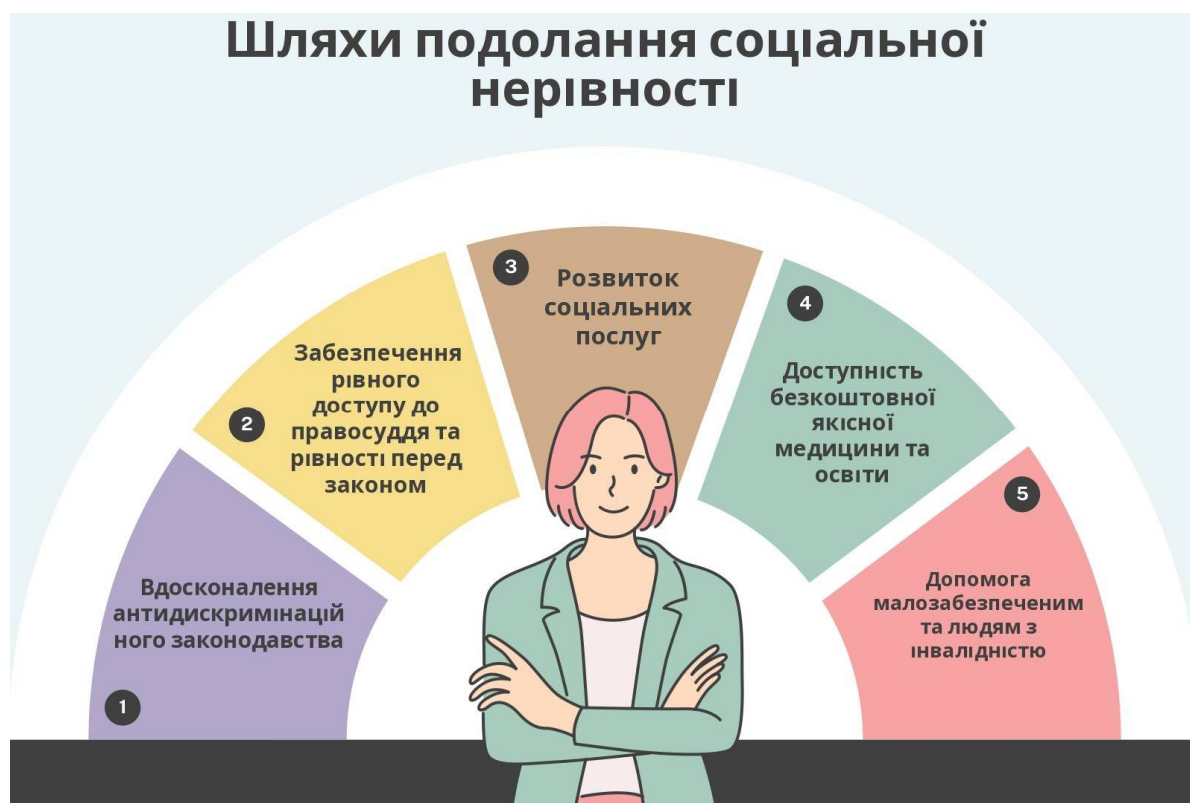
Види соціальної мобільності

КРИТЕРІЙ ПОДІЛУ	ТИП МОБІЛЬНОСТІ	ОПИС	ПРИКЛАДИ
НАПРЯМ РУХУ	Вертикальна	Переміщення вгору або вниз соціальною ієрархією	Підвищення на посаді (вгору), звільнення з роботи (вниз)
	Горизонтальна	Перехід на той самий соціальний рівень без зміни статусу	Зміна роботи на іншу подібного рівня, переїзд в інше місто
ТРИВАЛІСТЬ	Міжпоколінна	Зміна статусу між поколіннями однієї родини	Дитина робітника стає лікарем
	Внутрішньо-поколінна	Зміна статусу однією особою протягом життя	Людина почала як продавець, а стала підприємцем
ФОРМА	Індивідуальна	Особисте переміщення людини в соціальній структурі	Самостійно здобута вища освіта і кар'єра
	Групова	Соціальний підйом або спад великої групи людей	Мобілізація середнього класу, масове скорочення працівників
ОРГАНІЗОВА-НІСТЬ	Організована	Спрямована державою або інституціями (через політики, програми тощо)	Програми підтримки молоді, квоти на навчання
	Структурна	Спричинена змінами в економіці або структурі суспільства	Зникнення професій, нові галузі – наприклад ІТ

5.3. Соціальна структура українського суспільства та тенденції її розвитку

Характеристики цивільного класу, що формується в українському суспільстві

Категорія	Характеристика цивільного класу
ПОХОДЖЕННЯ	Виник під впливом експансії вищої освіти, глобалізації, цифровізації, автоматизації, платформізації та розвитку нових медіа
СОЦ.-ЕКОН. СТАТУС	Середній рівень соціально-економічного та культурного добробуту
ОСНОВНІ РИСИ	Громадянський активізм, специфічний культурний капітал (освіта, цифрові навички, алгоритмізоване мислення)
ФОРМА ПРОЯВУ	Активна участь у громадських/публічних формах, зокрема у війні з росією
ЦІННОСТІ	Незалежність, самовираження, соціальна відповідальність, самоконтроль, демократична участь
ПРЕДСТАВНИКИ	Освічені міські жителі, креативні професіонали (технології, наука, медіа, дизайн, культура, освіта)
ФУНКЦІЯ У СУСПІЛЬСТВІ	Творці й промотори нового суспільного порядку, учасники деліберативної демократії
БАЗОВА КОНЦЕПЦІЯ	Соціальне громадянство

7

⁷ Війна росії проти України у 10 інфографіках. URL: <https://www.dw.com/uk/vijna-rosii-proti-ukraini-u-10-infografikah/a-64801366>.

Питання до самоконтролю знань

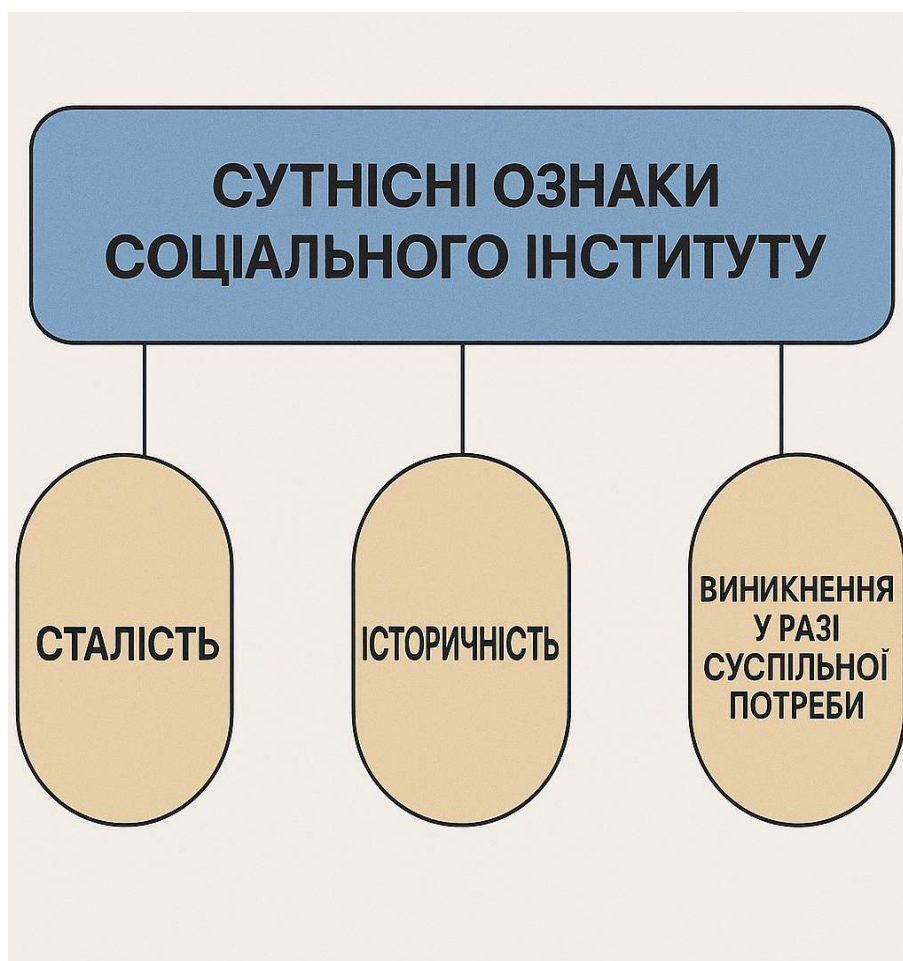
1. Що таке соціальна структура суспільства?
2. Які основні елементи входять до соціальної структури?
3. Що таке соціальна спільнота? Наведіть приклади.
4. Як визначаються соціальні верстви, класи, страти?
5. Що таке соціальний статус? Які бувають його види (природжений, набутий)?
6. Що таке соціальна роль і як вона пов'язана із соціальним статусом?
7. У чому полягає суть стратифікації суспільства?
8. Які бувають типи соціальної стратифікації (рабство, касты, стани, класи)?
9. Що таке соціальна мобільність? Які є її види (горизонтальна, вертикальна)?

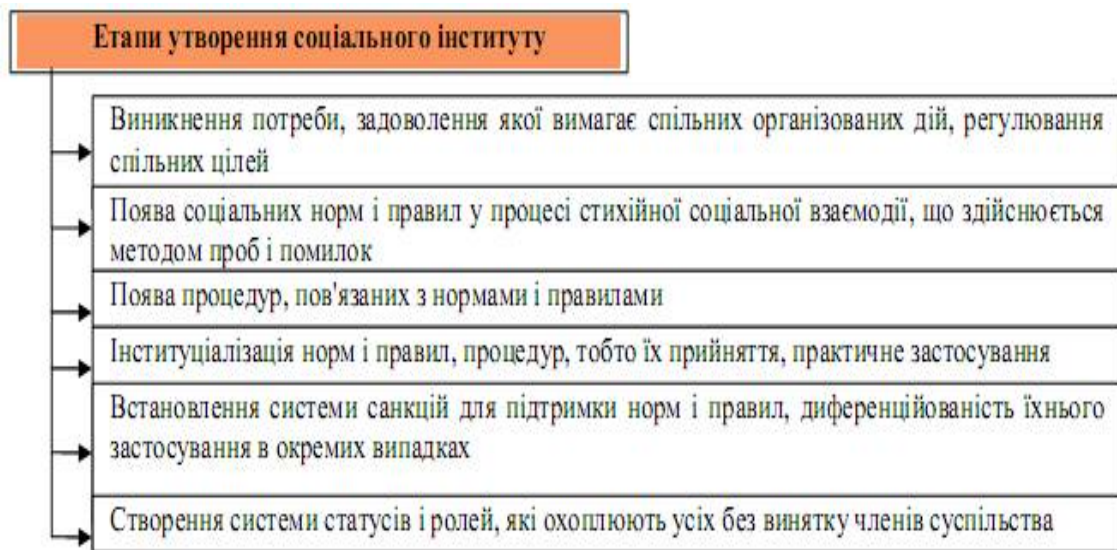
ТЕМА 6. Соціальні організації та соціальні інститути

Сутність соціального інституту. Основні соціальні інститути у сучасному суспільстві. Процес деінституалізації. Функції та дисфункції соціального інституту. Види соціальних інститутів. Основні структурні елементи соціального інституту. Поняття та основні риси соціальної організації. Основні параметри соціологічного змісту поняття організація. Основні підходи до аналізу організації. Критерії класифікації організацій. Бюрократія як модель організації. Адхократія. Основні риси професійної бюрократії. Базові характеристики бюрократичної організації за М. Вебером. Демократична організація та її основні характеристики. Співвідношення понять соціальний інститут та соціальна організація.

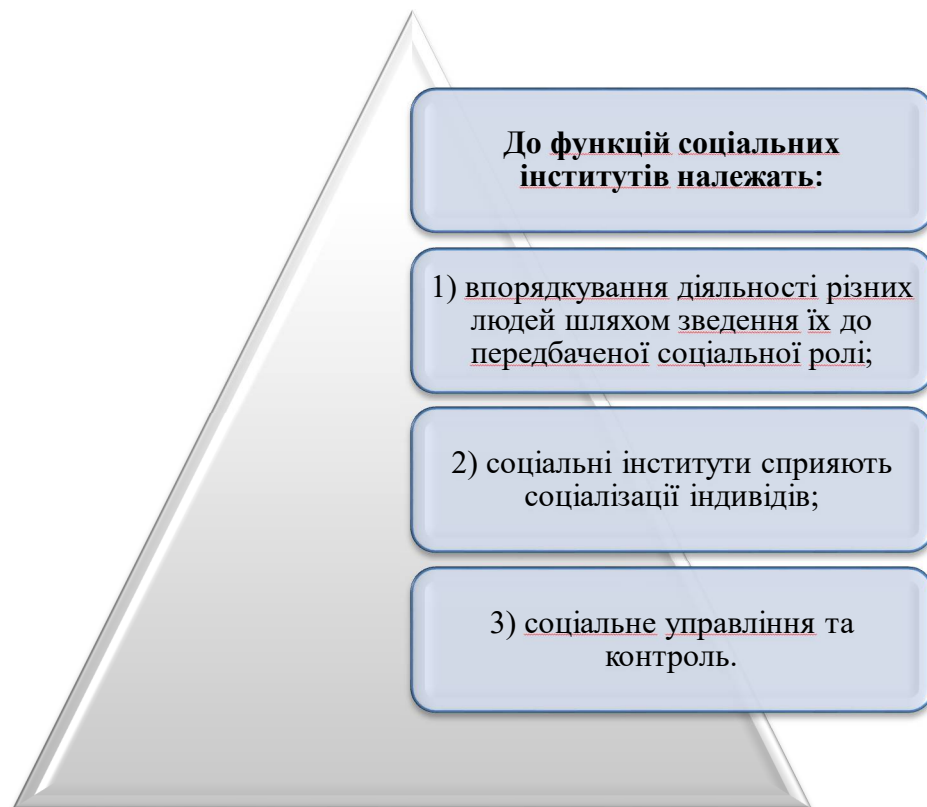
ПИТАННЯ СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

6.1. Сутність соціального інституту

6.2. Функції та дисфункції соціального інституту

6.3. Види соціальних інститутів

ДЕРЖАВА	ПРАВО	ОСВІТА	РЕЛІГІЯ
1. Цінності, соціальні статуси, зразки поведінки (соціальні ролі)			
Слухняність, лояльність, субординація	Справедливість, захист інтересів, свобода, формальність, а не вибірковість, системність	Любов до знань, творчість, допитливість	Лояльність, поклоніння
2. Символічні культурні ознаки			
Прапор, герб, національний гімн	Емблеми юридичних структур, суду, одяг (мантія)	Шкільна емблема, гімн школи	Хрест, ікони, святині
3. Утилітарні культурні риси			
Громадські будівлі, громадські роботи	Будівлі судів, правові установи	Класи, бібліотеки, стадіони	Церковні будівлі, література
4. Кодекс усний та письмовий			
Конституція, закони	Правові та законодавчі акти, документи	Правила учнів	Церковні заборони
5. Ідеологія			
Державне право, демократія	Загальнообов'язковість, гуманістичні засади (рівність, свобода, справедливість)	Рівність під час навчання, прогресивна, сучасна освіта	Православ'я, протестантизм, іудаїзм

6.4. Поняття та основні риси соціальної організації

 СОЦІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ	
ПОНЯТТЯ Упорядкована система соціальних відносин, яка виникає в процесі спільної діяльності людей для досягнення певної мети.	
ОСНОВНІ РИСИ	
Наявність мети Орієнтація на досягнення результату	Структурованість Розподіл ролей, функцій, ієрархія
Соціальні ролі та статуси Учасники мають обов'язки й права	Норми та правила Поведінка регулюється встановленими нормами
Координація та управління Механізми узгодження дій	Стійкість і стабільність Здатність зберігати структуру в часі
ВИДИ	
• Формальні (державна, школа) • Неформальні (родина, друзі)	

6.5. Бюрократія як модель організації

6.6. Базові характеристики бюрократичної організації за М. Вебером

БЮРОКРАТІЯ

(за Максом Вебером)

Модель раціональної організації великої кількості людей, заснована на формальних правилах, ієрархії та компетентності

ОСНОВНІ ОЗНАКИ

- 1 Чіткий поділ праці**
Функціональна спеціалізація
- 2 Ієрархічна структура**
Система керування та підпорядкування
- 3 Формальні правила**
Регламенти, інструкції, документи
- 4 Безособовість**
Нейтральність, рішення незалежні від осіб
- 5 Компетентність**
Професійність, відбір за кваліфікацією
- 6 Кар'єрне зростання**
Просування по службі за досягнення

ПЕРЕВАГИ

- ✓ Стабільність і порядок
- ✓ Чіткий розподіл обов'язків
- ✓ Професійність

НЕДОЛІКИ

- ✗ Надмірна формальність
- ✗ Відсутність гнучкості рішень

6.7. Співвідношення понять соціальний інститут та соціальна організація

КРИТЕРІЙ	СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ	СОЦІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ
Суть поняття	Система норм, цінностей і правил, що регулює важливі сфери життя	Структурована група людей, об'єднана для досягнення певної мети
Приклад	Сім'я, освіта, релігія, держава	Школа, університет, церква, парламент
Функція	Забезпечує стабільність суспільства, регулює поведінку	Організує спільну діяльність для досягнення цілей
Структура	Більш абстрактна, включає норми, цінності, традиції	Конкретна, має ієрархію, ролі, правила, членство
Тривалість існування	Стійке, тривале явище	Може бути тимчасовою або постійною
Рівень формалізації	Може бути як формалізованим, так і неформальним	Переважно формалізована
Значення в суспільстві	Формує та підтримує порядок і культуру	Забезпечує реалізацію конкретних соціальних функцій

Питання до самоконтролю знань

1. Що таке соціальні інститути? Які їхні основні ознаки?
2. Які функції виконують соціальні інститути в суспільстві?
3. Які основні види соціальних інститутів ви знаєте? Наведіть приклади.
4. У чому полягає різниця між соціальною організацією та соціальним інститутом?
5. Як соціальні організації реалізують цілі соціальних інститутів?
6. Що таке формалізація соціального інституту? Які інститути формалізовані найбільше?
7. Як змінюються соціальні інститути під впливом глобалізації, технологій або кризи?
8. Що таке дезінституціалізація? Наведіть приклади.
9. Які нові інститути виникли в суспільстві в ХХІ столітті?
10. Як ви вважаєте, які соціальні інститути сьогодні є найвпливовішими? Чому?

ТЕМА 7. Соціологія політики

Соціально-політична сфера суспільства, система політичних відносин. Поняття і категорії соціології політики. Предмет соціології політики. Основні складові соціології політики. Політика. Політичні інститути. Політична культура. Мотиви соціально політичної поведінки. Держава. Влада. Демократія, демократичні інститути. Соціальні конфлікти. Теорія соціальних катастроф. Соціально політична криза. Політична структура суспільства. Феномен бюрократії. Поняття громадської думки, її відмінність від оціночного судження, настрою. Об'єкт, суб'єкт, функції громадської думки. Громадська думка як фактор удосконалення керування суспільством. Формування й функціонування громадської думки. Специфіка соціологічного аналізу громадської думки. Методи вивчення громадської думки. Соціологічні дослідження громадської думки різних соціальних груп. Соціологічні дослідження політичних процесів в Україні.

ПИТАННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

7.1. Соціологічні підходи до аналізу політичних процесів

ПІДХІД	КОРОТКИЙ ОПИС	КЛЮЧОВІ ПРЕДСТАВНИКИ	ОСНОВНІ ІДЕЇ
Функціоналістський	Розглядає політику як систему, що забезпечує стабільність та порядок у суспільстві	Т. Парсонс, Р. Мертон	Політичні інститути виконують важливі функції для стабільності суспільства
Конфліктологічний	Акцент на боротьбі між групами за владу та ресурси	К. Маркс, Р. Дарендорф	Політика – це інструмент боротьби класів, нерівність є ключовою характеристикою системи
Інтеракціоністський	Аналізує політику через щоденну взаємодію людей та символічне значення дій	Г. Блумер, Е. Гофман	Політична реальність формується у процесі комунікації та інтерпретацій
Системний	Політика як частина соціальної системи, що реагує на виклики та запити суспільства	Д. Істон	Політична система має вхід (вимоги), перетворення (рішення) та вихід (політичні дії)

ПІДХІД	КОРОТКИЙ ОПИС	КЛЮЧОВІ ПРЕДСТАВНИКИ	ОСНОВНІ ІДЕЇ
Теорія обміну	Розглядає політичні дії як раціональні обміни між індивідами та групами	П. Блау, Дж. Хоман	Політична поведінка базується на взаємовигідних відносинах
Елітарний	Фокус на ролі еліт в ухваленні рішень та впливі на маси	В. Парето, Г. Моска, Ч. Райт Мілс	Влада зосереджена в руках невеликої групи – політичної еліти
Плюралістичний	Влада розподілена між багатьма групами, що змагаються між собою	Р. Даль, Д. Труман	Демократія як конкуренція інтересів, жодна група не має повного контролю

7.2. Поняття і категорії соціології політики

ПОНЯТТЯ/ КАТЕГОРІЯ	ОПИС/ ВИЗНАЧЕННЯ	ПРИКЛАДИ ДЛЯ ОСВІТИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ
ПОЛІТИКА	Сфера суспільного життя, пов'язана з владними відносинами, управлінням суспільством	Роль поліції у реалізації державної політики безпеки
ПОЛІТИЧНА ВЛАДА	Можливість впливати на поведінку інших через авторитет, закон або примус	Застосування поліцейськими повноважень відповідно до законів
ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА	Інституційна структура влади в державі	Поліція як частина виконавчої гілки влади в політичній системі України

ПОНЯТТЯ/ КАТЕГОРІЯ	ОПИС/ ВИЗНАЧЕННЯ	ПРИКЛАДИ ДЛЯ ОСВІТИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ
ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ	Організації, що здійснюють політичні функції	МВС, Національна поліція – приклади політичних інститутів у сфері правопорядку
ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА	Система цінностей, норм і переконань щодо політики	Формування поваги до прав людини та закону в поліцейських.
ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ	Засвоєння політичних ролей та норм	Навчання курсантів академії правилам взаємодії з громадянами та владою
ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ	Вплив громадян на політичні процеси	Гарантування поліцейськими права на мирні зібрання
ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО	Сукупність організацій, незалежних від держави	Співпраця поліції з громадськими організаціями для профілактики злочинності
ДЕРЖАВА	Політична організація з монополією на законне насильство	Поліція – виконавчий орган, який діє від імені держави відповідно до законодавства
ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ	Організації, що борються за владу	Поліція гарантує безпеку під час партійних мітингів, залишаючись аполітичною
ПОЛІТИЧНА ЛЕГІТИМНІСТЬ	Визнання владою її повноважень	Довіра громадян до поліції як до легітимного органу правопорядку
ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ	Суперечка між політичними силами	Забезпечення поліцейськими громадського порядку під час протестів чи демонстрацій

7.3. Основні складові соціології політики

РОЗДІЛ/ПІДСИСТЕМА	ОПИС
1. Теоретична соціологія політики	Вивчає загальні закономірності виникнення, функціонування та розвитку політичного життя
2. Політична соціологія влади	Аналізує природу, джерела, типи та механізми функціонування політичної влади
3. Соціологія політичних інститутів	Досліджує інститути політики – державу, партії, вибори, парламент, правоохоронні органи тощо
4. Соціологія політичної участі	Вивчає форми участі громадян у політичному житті (вибори, протести, мітинги, громадська активність)
5. Соціологія політичної культури	Аналізує рівень політичної свідомості, орієнтації, цінностей, традицій та поведінки громадян
6. Соціологія політичної комунікації	Вивчає канали, засоби та ефективність поширення політичної інформації (ЗМІ, соцмережі тощо)
7. Прикладна політична соціологія	Проводить емпіричні дослідження (опитування, аналітика) для практичного застосування

Питання до самоконтролю знань

1. Що вивчає соціологія політики як окрема галузь соціології?
2. У чому полягає соціологічний підхід до політики?
3. Що таке влада у соціологічному розумінні?
4. Які є джерела та види влади?
5. Як соціологія визначає легітимність влади? Які її типи виділяв Макс Вебер?
6. Що таке політична система суспільства і які її основні елементи?
7. Хто такі політичні еліти та як формується політичне лідерство?
8. Що таке громадянське суспільство і як воно взаємодіє з державою?
9. Як визначається політична культура та які її типи існують?

ТЕМА 8. Конфлікт як форма суспільних відносин

Основні теорії соціальної взаємодії. Соціальні відносини та соціальні конфлікти. Сутність та особливості соціальних змін у суспільстві. Позитивні та негативні аспекти глобалізаційних процесів. Особливості аналізу конфліктів у соціології. Поняття «соціальний конфлікт» та «юридичний конфлікт». Співвідношення понять «конфлікт», «конфліктна ситуація» та «інцидент». Внутрішня структура і складові юридичного конфлікту. Критерії класифікації конфліктів та їх основні види. Позитивні та негативні функції конфліктів. Типологія конфліктів. Кримінальний конфлікт: елементи, фактори виникнення, стадії. Основні об'єктивні та суб'єктивні причини виникнення конфлікту. Латентна та відкрита стадія конфлікту. Фази конфлікту. Шляхи завершення і засоби вирішення конфліктів. Вплив права на причини, розвиток, результати, наслідки конфлікту. Стили поведінки в конфлікті за К. Томасом та Р. Кілменном. Особливості вирішення, попередження та профілактики конфліктів. Особливості застосування альтернативних методів вирішення конфліктів.

ПИТАННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

8.1. Соціальні відносини та соціальні конфлікти

КАТЕГОРІЯ	СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ	СОЦІАЛЬНІ КОНФЛІКТИ
Визначення	Стійкі, регульовані норми взаємодії між людьми, групами або інституціями	Ситуація зіткнення інтересів, цінностей або позицій між індивідами чи групами
Характер	Здебільшого стабільний, передбачуваний, спрямований на співпрацю	Конфліктний, напружений, може супроводжуватись боротьбою або протистоянням
Мета	Забезпечення порядку, співпраці, реалізації соціальних ролей	Досягнення певних цілей через подолання протилежної сторони або вирішення суперечностей
Форма прояву	Родинні зв'язки, трудові відносини, правові зв'язки, економічна взаємодія	Страйки, протести, судові процеси, політичні протистояння
Механізми регулювання	Соціальні норми, традиції, законодавство, мораль, право	Переговори, медіація, арбітраж, іноді – силове втручання або компроміс
Роль у суспільстві	Підтримують соціальний порядок, забезпечують функціонування суспільства	Сприяють змінам, викривають проблеми, сприяють розвитку нових норм та реформ
Приклади	Стосунки між поліцейським та громадянами, начальником і підлеглими, членами родини	Конфлікт між громадянами та поліцією під час протестів, між роботодавцем і працівниками

8.2. Типологія конфліктів

8

⁸ Топ збройних та політичних конфліктів у 2023 році: що про них відомо. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/04/03/infografika/svit/top-zbrojnyx-ta-politychnyx-konfliktiv-2023-rocz-i-pro-nyx-vidomo>.

⁹ Діти у війні. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/4557>.

8.3. Функції конфліктів

ФУНКЦІЯ КОНФЛІКТУ	ОПИС	ПРИКЛАД
СИГНАЛЬНА	Вказує на наявні проблеми у суспільстві або організації, виявляє соціальну напругу	Протести через низькі зарплати сигналізують про незадоволення працівників
ІНТЕГРАТИВНА	Об'єднує людей або групи для захисту спільних інтересів	Працівники об'єднуються у профспілку під час трудового конфлікту
РЕГУЛЯТИВНА (ЗМІНЮЮЧА)	Допомагає оновити застарілі норми, усуває неефективні закони, стимулює реформи	Через суспільний конфлікт влада змінює закон про поліцію або трудове законодавство
КОМУНІКАТИВНА	Сприяє обміну думками, з'ясуванню позицій сторін та пошуку рішень	Під час перемовин сторони дізнаються про справжні інтереси одна одної
ДИНАМІЗУЮЧА	Активізує суспільні процеси, сприяє розвитку, появі нових ідей, технологій, інституцій	Конфлікти в організації стимулюють пошук кращих методів управління чи комунікації
ДЕСТРУКТИВНА (НЕГАТИВНА)	За певних умов може призводити до дезорганізації, руйнування зв'язків, насильства	Збройні конфлікти руйнують інфраструктуру та міжгрупові відносини

8.4. Запобігання та вирішення конфліктів

МЕТОД ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТУ	ОПИС	РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
ПЕРЕГОВОРИ	Добровільне обговорення проблеми між сторонами з метою досягнення взаємно ухваленого рішення	Забезпечення безпеки під час переговорів, сприяння комунікації між сторонами (в разі потреби), документування досягнутих домовленостей
МЕДІАЦІЯ	Залучення нейтральної третьої сторони (медіатора) для допомоги сторонам у пошуку компромісу. Медіатор не ухвалює рішень, а лише сприяє діалогу	Забезпечення безпеки медіатора та сторін, надання приміщення для медіації (якщо є змога), сприяння виконанню досягнутих угод
СУДОВИЙ РОЗГЛЯД	Розгляд конфлікту в судовому порядку, де суддя ухвалює рішення на основі законодавства	Забезпечення виконання судових рішень, розслідування правопорушень, пов'язаних з конфліктом, забезпечення безпеки учасників судового процесу
ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ (В КРАЙНІХ ВИПАДКАХ)	Використання законних силових методів для припинення незаконних дій, відновлення правопорядку та захисту прав громадян. Застосовується лише тоді, коли інші методи вичерпано або є безпосередня загроза життю та здоров'ю людей	Безпосереднє втручання для припинення насильства, затримання правопорушників, забезпечення громадської безпеки, проведення слідчих дій. Застосування сили повинно бути пропорційним загрозі та здійснюватися відповідно до законодавства

ПРОФІЛАКТИКА КОНФЛІКТІВ	Заходи, спрямовані на попередження виникнення конфліктів шляхом виявлення та усунення їхніх причин і передумов	Моніторинг соціальної напруженості, проведення превентивних заходів (роз'яснювальна робота, публічні лекції), співпраця з органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями для вирішення соціальних проблем, реагування на звернення громадян щодо потенційних конфліктних ситуацій
ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ	Підхід, спрямований на відновлення шкоди, завданої конфліктом, та примирення сторін. Акцент робиться на відповідальності правопорушника перед потерпілим та громадою	Сприяння зустрічам між потерпілими та правопорушниками (за їхньої згоди), забезпечення безпеки цих зустрічей, контроль за виконанням домовленостей щодо відшкодування шкоди

Питання до самоконтролю знань

1. Що таке соціальний конфлікт у соціології?
2. Які є основні причини виникнення конфліктів у суспільстві?
3. Які бувають типи соціальних конфліктів (за масштабом, тривалістю, учасниками тощо)?
4. У чому полягає різниця між внутрішньоособистісним, міжособистісним та соціально-груповим конфліктом?
5. Які стадії (етапи) проходить соціальний конфлікт?
6. Які існують функції соціального конфлікту – як позитивні, так і негативні?
7. У чому полягає роль соціальних інститутів у врегулюванні конфліктів?
8. Що таке конфліктна взаємодія і чим вона відрізняється від конкуренції?
9. Які методи та механізми врегулювання та вирішення конфліктів застосовують у соціології?

ТЕМА 9. Соціологічні дослідження

Поняття соціологічного дослідження та його різновиди. Основні етапи та процедури соціологічного дослідження. Програма соціологічного дослідження. Методологічний розділ програми. Формування проблеми, визначення мети дослідження. Визначення предмета та об'єкта дослідження. Формування гіпотез у соціологічному дослідженні. Види гіпотез, їх роль. Загальна характеристика й класифікація методів збирання первинної соціологічної інформації. Аналіз документів як джерела інформації, його місце серед інших методів збирання інформації. Поняття документів у соціології. Види документів, їх класифікація. Основні правила вибору документних джерел. Співвідношення якісного й кількісного аналізу документів. Методи аналізу документів. Якісний аналіз: особливості й порядок виконання. Кількісний аналіз: одиниці аналізу й одиниці розрахунку. Спостереження в соціології, його загальна характеристика і місце серед інших методів збирання первинної соціологічної інформації. Види спостереження, їх переваги й недоліки. Особливості використання різних видів спостереження. Визначення предмета, об'єкта, ситуації, ознак та одиниць спостереження. Соціальний експеримент, його призначення. Різновиди соціального експерименту. Соціологічний експеримент, його спрямування та етапи виконання. Місце дослідника в соціологічному експерименті. Опитування як метод збирання соціологічної інформації, його місце серед інших методів. Різновиди опитування, їх переваги, недоліки, цільове призначення. Основні правила побудови опитувальника. Види й функції питань. Особливості анкетування. Анкета, її структура. Вимоги до анкети. Специфіка інтерв'ю, його організація. Вимоги до інтерв'ю. Реєстрація результатів інтерв'ю. Способи підвищення надійності опитувальних даних. Оцінка надійності результатів опитування. Експертна оцінка як різновид опитування. Основні напрями використання експертної оцінки. Вимоги до експертів. Способи підбору експертів. Види експертних оцінок, етапи їх здійснення. Засоби підвищення якості експертної оцінки. Використання в соціології психологічних методів. Суть і призначення тесту. Вимоги до тесту. Класифікація тестів. Мета та методи обробки первинної соціологічної інформації. Необхідність кількісного виміру. Інструмент виміру. Шкали, їх види, призначення. Індикатори, індекси, їх призначення. Способи соціологічного аналізу.

ПИТАННЯ ЛЕКЦІЙНОГО ЗАНЯТТЯ

9.1. Поняття соціологічного дослідження та його види

Порівняння методів опитування

ХАРАКТЕРИСТИКА	АНКЕТУВАННЯ	ІНТЕРВ'Ю
СПОСІБ ПРОВЕДЕННЯ	Письмове опитування респондентів за заздалегідь підготовленими запитаннями (анкетою). Може бути поштовим, роздавальним, онлайн .	Усна бесіда між дослідником (інтерв'юером) та респондентом за визначеним планом. Може бути особистим (face-to-face), телефонним, онлайн (відеозв'язок) .
РІВЕНЬ СТАНДАРТИЗАЦІЇ	Зазвичай високий. Запитання, варіанти відповідей (якщо є) та їх порядок є однаковими для всіх респондентів. Можливі частково стандартизовані анкети з відкритими запитаннями	Може варіюватися від високого (структуроване інтерв'ю з чітко визначеними запитаннями та варіантами відповідей) до низького (неструктуроване або глибинне інтерв'ю, де дослідник лише визначає загальну тему) .
КІЛЬКІСТЬ РЕСПОНДЕНТІВ	Можливість охоплення великої кількості респондентів одночасно, особливо під час онлайн- або поштового поширення	Зазвичай охоплює меншу кількість респондентів через більшу витрату часу на проведення кожного інтерв'ю
ГЛИБИНА ІНФОРМАЦІЇ	Обмежена заданими варіантами відповідей (у закритих запитаннях). Відкриті запитання можуть надати глибшу інформацію, але її складніше аналізувати	Забезпечує можливість отримання глибокої та розгорнутої інформації, розуміння мотивацій, думок та переживань респондента. Дозволяє ставити уточнюючі запитання та досліджувати тему більш детально

ХАРАКТЕРИСТИКА	АНКЕТУВАННЯ	ІНТЕРВ'Ю
КОНТРОЛЬ ДОСЛІДНИКА	Обмежений. Дослідник не має безпосереднього контакту з респондентом під час заповнення анкети, тому не може контролювати процес або роз'яснювати запитання	Високий. Дослідник має безпосередній контакт з респондентом, може пояснювати запитання, контролювати процес бесіди, спостерігати за невербальними реакціями
ВПЛИВ ДОСЛІДНИКА	Менший. Відсутність безпосереднього контакту зменшує ймовірність впливу особистості дослідника на відповіді респондента	Більший. Особистість, манера спілкування та формулювання запитань дослідником можуть впливати на відповіді респондента
ЧАС ПРОВЕДЕННЯ	Заповнення анкети зазвичай потребує менше часу для респондента порівняно з інтерв'ю. Обробка великої кількості анкет може бути тривалою	Одне інтерв'ю може бути довгочасним. Обробка та аналіз якісних даних, отриманих під час інтерв'ю, також є трудомістким процесом
ВАРТІСТЬ	Зазвичай менша вартість на одного респондента в разі масового опитування.	Зазвичай вища вартість на одного респондента через необхідність оплати праці інтерв'юєрів.
АНОНІМНІСТЬ	Легше забезпечити анонімність респондентів, що може сприяти більш щирим відповідям на чутливі питання	Забезпечення повної анонімності складніше через особистий контакт. Необхідно вживати спеціальних заходів для гарантування конфіденційності
ТИПИ ЗАПИТАНЬ	Переважають закриті запитання з готовими варіантами відповідей, що полегшує статистичний аналіз.	Можуть використовуватися запитання різних типів: відкриті, закриті, напівзакриті, проєктивні

ХАРАКТЕРИСТИКА	АНКЕТУВАННЯ	ІНТЕРВ'Ю
	Можливе включення відкритих запитань	тощо, що дозволяє гнучко адаптуватися до бесіди
АНАЛІЗ ДАНИХ	Переважно кількісний аналіз (статистична обробка отриманих відповідей). Аналіз відкритих запитань може бути якісним і вимагати додаткових зусиль	Переважно якісний аналіз (інтерпретація змісту висловлювань респондентів, виявлення закономірностей та тем). Можливе використання кількісних методів для аналізу частоти певних відповідей

9.2. Програма соціологічного дослідження

<i>Методологічний розділ програми:</i> – Огляд літератури – Формулювання актуальності, проблеми, визначення цілей та завдань дослідження – Визначення предмета та об'єкта дослідження – Концептуалізація та операціоналізація основних понять – Попередній системний аналіз об'єкта дослідження – Формулювання робочих гіпотез	<i>Методико-процедурний розділ:</i> – Стратегічний план дослідження – Визначення сукупності, що досліджується (вибірка) – Визначення основних процедур збирання та аналізу первинних даних: • опис інструменту дослідження; • підготовка інтерв'юерів та анкетерів; • методи, план аналізу інформації та підготовка звітності.
--	--

9.3. Основні етапи та процедури соціологічного дослідження

9.4. Загальна характеристика й класифікація методів збирання первинної соціологічної інформації

Приклади візуалізації результатів дослідження суспільства

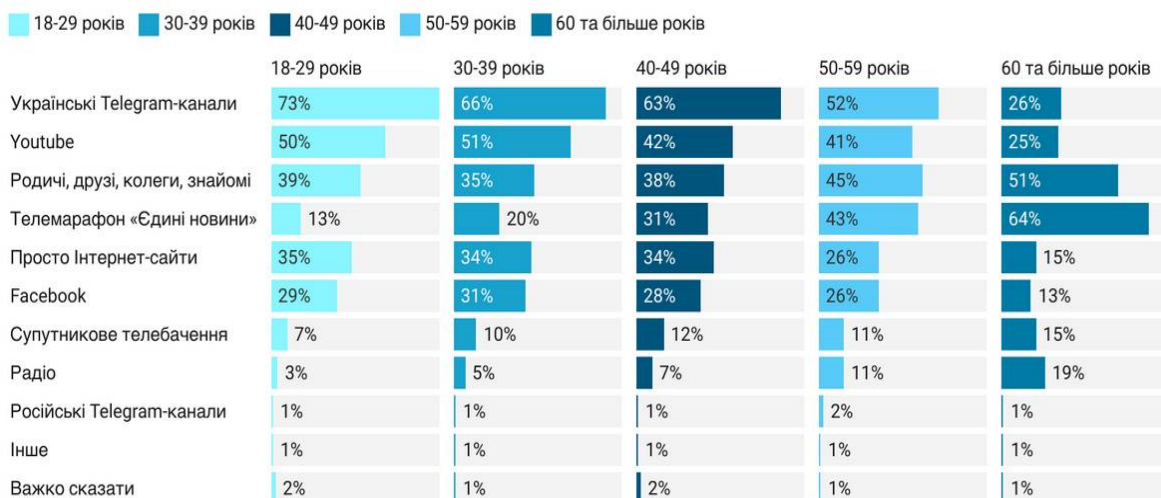
Довіра до правоохоронних органів України

10

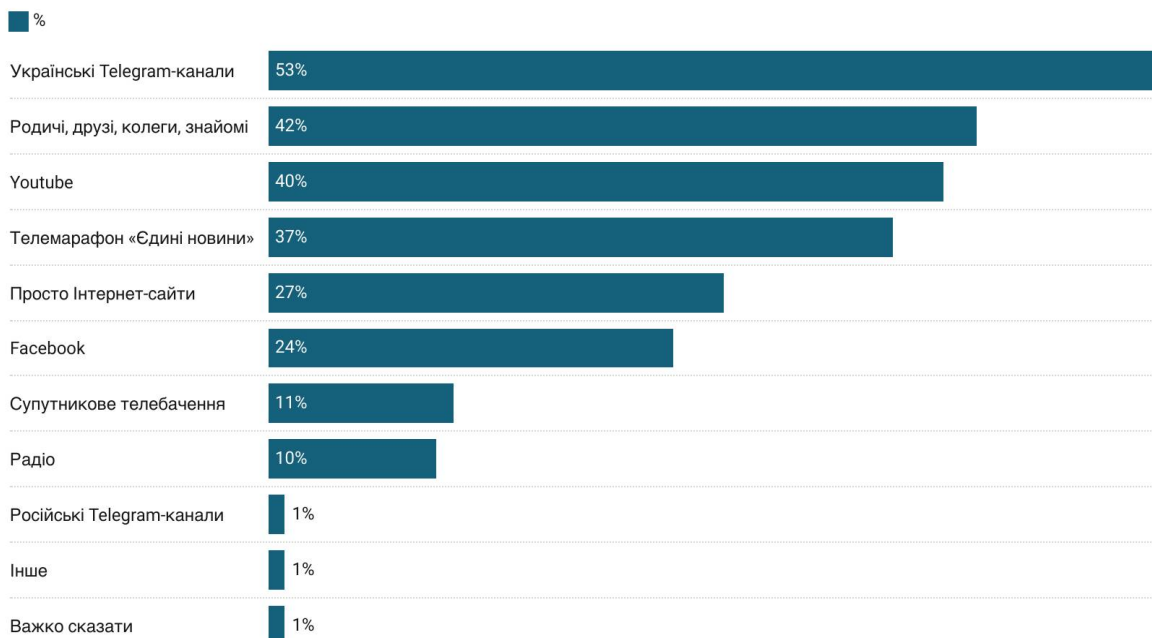
¹⁰ Серед правоохоронних органів найбільше довіряють Національній гвардії – 86 %, соціопитування. URL: <https://mvs.gov.ua/news/sered-pravooxoronnix-organiv-naibilse-doviraiut-nacionalnii-gvardiyi-86-socopituvannia>.

З яких джерел українці отримують інформацію про події, пов'язані з російсько-українською війною

Результати загальнонаціонального опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова з 21 по 27 березня 2024 року. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.
Created with Datawrapper

З яких джерел українці отримують інформацію про події, пов'язані з російсько-українською війною

Результати опитування проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 21 по 27 березня 2024 року. Опитано 2020 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.
Source: DIF • Created with Datawrapper

¹¹ Джерела інформації про війну. URL: <https://dif.org.ua/article/dzherela-informatsii-pro-viynu>.

¹² Там само.

Розподіл відповідей на запитання «Чого найбільше ви хотіли б досягти в житті?» в опитуваннях 2021, 2023 та 2024 років

Чого найбільше ви хотіли б досягти в житті?	Молодь в Україні			Молодь за кордоном	
	2021	2023	2024	2023	2024
Сімейного щастя	63%	71%	67%	69%	63%
Здоров'я	53%	62%	60%	60%	53%
Зробити кар'єру	47%	56%	51%	51%	49%
Бути вільним і незалежним у своїх рішеннях та вчинках	28%	52%	56%	60%	61%
Багатства	32%	41%	39%	32%	39%
Мати можливість реалізувати свій талант і здібності	31%	49%	52%	49%	53%
Стати кваліфікованим спеціалістом/кою	14%	42%	42%	34%	35%
Спокою та можливості ні в що не втручатися	12%	–	–	–	–
Принести користь своїй країні	6%	37%	33%	57%	30%
Влади	6%	4%	5%	3%	5%
Слави	3%	4%	5%	4%	7%

13

14

Примітка. 2023 р.: N = 2064, 2024 р.: N = 2000.

¹³ Вплив війни на молодь в Україні. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/2025/undp-impact-of-war-on-youth-in-ukraine_0.pdf

¹⁴ Там само.

Питання до самоконтролю знань

1. Що таке соціологічне дослідження і яка його мета?
2. Які є види соціологічних досліджень (розвідувальне, описове, аналітичне)?
3. Що таке програма соціологічного дослідження? Які її основні елементи?
4. Які основні етапи соціологічного дослідження?
5. Яке значення має вибірка в соціологічному дослідженні?
6. Що таке репрезентативність вибірки?
7. Які є методи збирання соціологічної інформації (анкетування, інтерв'ю, спостереження, аналіз документів)?
8. У чому різниця між кількісними та якісними методами дослідження?
9. Які дані про дослідження треба вказувати в разі його оприлюднення?

Розділ 2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ¹⁵

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ, ОБ'ЄКТ, МЕТОДИ ТА ФУНКЦІЇ СОЦІОЛОГІЇ

Семінарське заняття – 2 год

План:

1. Поняття соціології, її предмет та об'єкт.
2. Історія розвитку соціології в країнах Західної Європи та США.
3. Історія становлення та розвитку соціологічної думки в Україні.
4. Функції соціології, її завдання під час вирішення проблем реформування суспільства.
5. Галузеві соціології, предмет їх вивчення.
6. Закони та категорії соціології.
7. Місце соціології в системі суспільних і гуманітарних наук.

ТЕМА 2. СОЦІОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

Семінарське заняття – 4 год

План:

1. Сутність понять «людина», «індивід», «особистість».
2. Соціальна структура особистості. Структурні елементи особистості: фізіолого-біологічний, психологічний та соціологічний.
3. Типи особистості.
4. Рівні інтеграції індивіда в суспільство: соціально-економічний, функціональний, нормативний і міжособовий.
5. Соціалізація: сутність, поняття, механізми.
6. Самосвідомість, соціальний статус, система соціальних ролей.
7. Основні теорії особистості.

ТЕМА 3. СОЦІОЛОГІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Семінарське заняття – 2 год

План:

1. Сутність соціальної девіації. Девіантна поведінка та її види.
2. Соціологічні теорії девіантної поведінки.
3. Соціальна норма і відхилення від неї.

¹⁵ Згідно з типовою навчальною програмою дисципліни, розробленою Департаментом освіти, науки та спорту Міністерства внутрішніх справ України, 2024 р.

4. Соціальні норми поведінки у різних соціальних категоріях і групах.

5. Типологія відхилень. Ознаки соціальних відхилень. Соціальний контроль.

6. Види девіантної поведінки підлітків: адитивна, психопатична, делінквентна.

7. Соціологічні теорії злочинності як девіантної поведінки.

8. Функції і зміст соціального контролю.

9. Злочинність як соціальне явище. Соціальні характеристики злочинної поведінки.

10. Теорії походження та причини злочинності.

11. Конструктура (субкультура) злочинного світу та її види.

Чинники

1. поширення кримінальної субкультури в українському суспільстві.

12. Причини та чинники поширення девіації.

13. Профілактика девіантної поведінки.

ТЕМА 4. СУСПІЛЬСТВО ЯК ЦІЛІСНА СИСТЕМА

Семінарське заняття – 4 год

План:

1. Соціологічні уявлення про суспільство. Закони розвитку суспільства. Суспільство як система.

2. Визначення суспільства. Основні ознаки суспільства.

3. Основні концепції виникнення суспільства.

4. Співвідношення понять «суспільство», «держава», «громадянське суспільство».

5. Основні методологічні підходи до розгляду суспільства.

6. Індустріальне та постіндустріальне суспільство.

7. Сучасний світ: постіндустріальне (інформаційне) суспільство.

8. Глобальні проблеми сучасного суспільного розвитку.

ТЕМА 5. СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА

Семінарське заняття – 2 год

План:

1. Поняття соціальної структури та її елементи.

2. Поняття та види соціальних груп.

3. Соціальні ролі і статуси.

4. Соціальні спільноти та їх види (за ступенем стійкості, за розмірами, за змістом).

5. Соціальні інститути (економічні, політичні, морально-культурні, у сфері сім'ї).

6. Класовий та стратифікаційний підхід до соціальної структури суспільства.

7. Соціальна стратифікація: поняття та види.

8. Соціальна нерівність, її функції та чинники.

9. Основні соціальні спільноти та прошарки сучасного українського суспільства.

10. Основні функції сучасної сім'ї. Типові норми традиційної та сучасної сім'ї.

ТЕМА 6. СОЦІАЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ

Семінарське заняття – 2 год

План:

1. Сутність соціального інституту.
2. Основні соціальні інститути у сучасному суспільстві.
3. Функції та дисфункції соціального інституту.
4. Види соціальних інститутів.
5. Основні структурні елементи соціального інституту.
6. Поняття та основні риси соціальної організації.
7. Критерії класифікації організацій.
8. Бюрократія як модель організації.
9. Основні риси професійної бюрократії.
10. Базові характеристики бюрократичної організації за М. Вебером.
11. Демократична організація та її основні характеристики.
12. Співвідношення понять соціальний інститут та соціальна організація.

ТЕМА 7. СОЦІОЛОГІЯ ПОЛІТИКИ

Семінарське заняття – 2 год

План:

1. Поняття і категорії соціології політики. Предмет соціології політики. Основні складові соціології політики.
2. Політичні інститути.
3. Політична культура. Мотиви соціально-політичної поведінки.
4. Політична структура суспільства.
5. Соціологічні дослідження політичних процесів в Україні.

ТЕМА 8. КОНФЛІКТ ЯК ФОРМА СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Семінарське заняття – 4 год

План:

1. Основні теорії соціальної взаємодії.
2. Соціальні відносини та соціальні конфлікти.
3. Поняття «соціальний конфлікт» та «юридичний конфлікт». Співвідношення понять «конфлікт», «конфліктна ситуація» та «інцидент».
4. Критерії класифікації конфліктів та їх основні види.
4. Позитивні та негативні функції конфліктів.
5. Типологія конфліктів.
6. Кримінальний конфлікт: елементи, фактори виникнення, стадії.
7. Основні об'єктивні та суб'єктивні причини виникнення конфлікту.
8. Латентна та відкрита стадія конфлікту. Фази конфлікту.
9. Особливості вирішення, запобігання та профілактики конфліктів.

ТЕМА 9. СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Семінарське заняття – 2 год

План:

1. Поняття соціологічного дослідження та його різновиди.
2. Програма соціологічного дослідження.
3. Основні етапи та процедури соціологічного дослідження.
4. Загальна характеристика й класифікація методів збирання первинної соціологічної інформації.
5. Аналіз документів як джерела інформації, його місце серед інших методів збирання інформації.
6. Спостереження в соціології, його загальна характеристика і місце серед інших методів збирання первинної соціологічної інформації.
7. Соціальний експеримент, його призначення.
8. Опитування як метод збирання соціологічної інформації, його місце серед інших методів.
9. Особливості анкетування. Анкета, її структура. Вимоги до анкети.
10. Специфіка інтерв'ю, його організація. Вимоги до інтерв'ю.
11. Експертна оцінка як різновид опитування.
12. Використання в соціології психологічних методів.
13. Мета та методи обробки первинної соціологічної інформації.

Розділ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ¹⁶

Перелік завдань для самостійної роботи

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ, ОБ'ЄКТ, МЕТОДИ ТА ФУНКЦІЇ СОЦІОЛОГІЇ

Питання для опрацювання:

1. Історія розвитку соціології в країнах Західної Європи та США.
2. Історія становлення та розвитку соціологічної думки в Україні.
3. Галузеві соціології, предмет їх вивчення.
4. Місце соціології в системі суспільних і гуманітарних наук.

Теми доповідей:

1. Місце соціології в системі суспільних наук.
2. Основні завдання української соціології.
3. Роль соціології у формуванні світогляду та правосвідомості.
4. Взаємозв'язок соціології з юридичними дисциплінами.

ТЕМА 2. СОЦІОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

Питання для опрацювання:

1. Соціальна структура особистості.
2. Рівні інтеграції індивіда в суспільство: соціально-економічний, функціональний, нормативний і міжособовий.

3. Основні теорії особистості.

4. Типи особистості.

Теми доповідей:

1. Соціальні якості людини.
2. Соціалізація особи.
3. Характеристика ролей за Парсонсом.

ТЕМА 3. СОЦІОЛОГІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Питання для опрацювання:

1. Соціологічні теорії девіантної поведінки.
2. Профілактика девіантної поведінки.
3. Сутність соціальної девіації.

Теми доповідей:

1. Проблема девіантності в науковій творчості Е. Дюркгейма.

¹⁶ Згідно з типовою навчальною програмою дисципліни, розробленої Департаментом освіти, науки та спорту Міністерства внутрішніх справ України, 2024р.

2. Аномія Р. Мертона.
3. Теорія «приклеювання ярликів» і девіантність.
4. Негативні та позитивні форми девіантної поведінки.
5. Системна криза українського суспільства і девіантність.

ТЕМА 4. СУСПІЛЬСТВО ЯК ЦІЛІСНА СИСТЕМА

Питання для опрацювання:

1. Основні концепції виникнення суспільства.
2. Сучасний світ: постіндустріальне (інформаційне) суспільство.
3. Основні методологічні підходи до розгляду суспільства.
4. Світове співтовариство.

Теми доповідей:

1. Основні методологічні підходи до розгляду суспільства.
2. Глобальні проблеми сучасного суспільного розвитку.

ТЕМА 5. СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА

Питання для опрацювання:

1. Поняття соціальної структури.
2. Базові елементи соціальної структури.
3. Соціально-класова теорія та теорія соціальної стратифікації.

Теми доповідей:

1. І. П. Сорокін про форми соціальної стратифікації.
2. Особливості становища і ролі середнього класу в сучасному суспільстві.
4. Зміни у вітчизняній соціально-класовій структурі в пострадянський період.

ТЕМА 6. СОЦІАЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ

Питання для опрацювання:

1. Поняття, функції та дисфункції соціальних інститутів.
2. Співвідношення понять соціальний інститут та соціальна організація.

3. Позитивні та негативні риси бюрократії за М. Вебером.

Теми доповідей:

1. Сім'я як соціальний інститут.
2. Порівняльна характеристика сім'ї та держави як соціальних інститутів.

ТЕМА 7. СОЦІОЛОГІЯ ПОЛІТИКИ

Питання для опрацювання:

1. Предмет соціології політики.
2. Взаємозв'язок політичної сфери з іншими сферами суспільства.
3. Соціологія політики: методологія, предмет дослідження.
4. Категоріальний апарат соціології політики.

Теми доповідей:

1. Становлення соціології політики в Україні.
2. Особливості соціально-політичного розвитку України на сучасному етапі.

ТЕМА 8. КОНФЛІКТ ЯК ФОРМА СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Питання для опрацювання:

1. Поняття, структура, функції, причини та механізм соціального конфлікту.
2. Функції конфліктів.
3. Особливості вирішення конфліктів.

Теми доповідей:

1. Сутність предмета юридичного конфлікту.
2. Особливості та характеристика соціальних конфліктів в Україні.
3. Фази юридичного конфлікту.

ТЕМА 9. СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Питання для опрацювання:

1. Соціальний експеримент, його призначення.
2. Опитування як метод збирання соціологічної інформації, його місце серед інших методів.
3. Особливості анкетування. Анкета, її структура. Вимоги до анкети.
4. Специфіка інтерв'ю, його організація. Вимоги до інтерв'ю.

Теми доповідей:

1. Exit poll як метод збору соціологічної інформації.
2. Соціометричний аналіз.
3. Методи аналізу та обробки соціологічної інформації.

БАНК ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

1. Аналіз типових конфліктів у суспільстві.

Завдання: описати три найбільш поширені типи соціальних конфліктів, з якими може зіткнутися поліцейський. Запропонувати шляхи їх вирішення з позиції соціолога та правоохоронця.

2. Соціальний портрет правопорушника.

Завдання: скласти узагальнений соціологічний портрет типової особи, що вчиняє адміністративні або кримінальні правопорушення. Врахувати такі чинники: вік, стать, освіта, соціальне оточення, мотиви.

3. Дослідження громадської думки про поліцію.

Завдання: провести мініопитування на тему «Довіра до поліції» серед родичів, знайомих або колег. Проаналізувати результати, виявити основні тенденції, порівняти з національними соціологічними даними (за наявності).

4. Есе «Національна поліція як соціальна інституція».

Завдання: написати есе про поліцію як соціальний інститут: її функції, роль у суспільстві, взаємодію з іншими соціальними структурами.

5. Аналіз ситуаційного завдання: публічний конфлікт.

Завдання: на основі заданої ситуації (наприклад, конфлікт між футбольними фанатами і громадянами) проаналізувати соціальні причини події та запропонувати шляхи вирішення ситуації без ескалації насильства.

6. Профілактика девіантної поведінки молоді.

Завдання: створити інформаційний постер, буклет або презентацію з профілактики правопорушень серед підлітків. Визначити роль поліцейського в цій роботі.

7. Спостереження за соціальними групами в публічному просторі.

Завдання: здійснити спостереження в громадському місці (площа, транспорт, парк) та описати соціальні групи, їхню поведінку, взаємодії. Зробити висновки щодо ризиків та особливостей поліцейського патрулювання.

8. Моделювання соціальних ролей у професії поліцейського.

Завдання: підготувати мініінсценізацію або рольову гру, де розігруються типові ситуації з роботи поліцейського. Проаналізувати, як соціальні ролі впливають на ухвалення рішень.

9. Гендерні аспекти в поліцейській службі.

Завдання: підготувати коротке дослідження або презентацію на тему «Жінка в поліції: бар'єри, виклики, досягнення». Визначити соціальні стереотипи та їх вплив на професійну діяльність.

10. Візуальний проєкт «Поліція в очах суспільства».

Завдання: створити серію зображень (фото, колажів або малюнків), які показують, як різні соціальні групи (діти, молодь, літні люди, мігранти) сприймають поліцейських. Додати соціологічні коментарі.

11. Соціологічне інтерв'ю.

Проведіть інтерв'ю з п'ятьма людьми різного віку на тему: «Що для вас означає щастя?» та зробіть короткий аналіз відповідей з погляду вікових та соціальних відмінностей.

12. Соціальний експеримент.

Розробіть та проведіть мініексперимент на тему: «Реакція людей на незвичну поведінку в публічному просторі» (наприклад, стояти спиною до всіх у черзі). Зробіть аналіз реакцій.

13. Інфографіка «Соціальна стратифікація».

Створіть інфографіку, яка показує рівні соціальної стратифікації в Україні або іншій країні. Включіть приклади, ознаки, можливість мобільності між класами.

14. Есе «Моя соціальна роль».

Напишіть есе на тему «Які соціальні ролі я виконую щодня і як вони змінюються залежно від ситуації?».

15. Соціологічна карта міста.

Складіть карту свого міста або району, відзначивши на ній соціальні простори: місця збору молоді, літніх людей, небезпечні райони, зони дозвілля тощо.

16. Аналіз фільму.

Виберіть фільм із соціальною тематикою (наприклад, «Бійцівський клуб», «Соціальна мережа», «Паразити») і проаналізуйте його з позиції соціологічних теорій (конфліктна, функціоналістська, символічного інтеракціонізму).

17. Мем як соціальне дзеркало.

Створіть мем, який відображає певну соціальну проблему або явище (наприклад, трудова міграція, безробіття, соціальні мережі). Напишіть коротке пояснення, яке соціологічне явище відображено.

18. Порівняння культур.

Порівняйте два суспільства (наприклад, українське і японське) за такими соціологічними критеріями: сім'я, освіта, гендерні ролі, ставлення до старших. Оформіть у вигляді таблиці або постера.

19. Соціологія в музиці.

Виберіть пісню із соціальним змістом (наприклад, «Zombie» гурту The Cranberries або «Мій дім» гурту Океан Ельзи). Проаналізуйте її текст з соціологічного погляду.

20. Відеоблог: «Моє мікросуспільство».

Створіть коротке відео (до 3 хвилин), в якому покажете свою соціальну групу (родину, друзів, університетське середовище) та прокоментуйте соціальні взаємодії в ній.

Список використаних та рекомендованих джерел

1. Аблов А. Ф. Загальна соціологія : конспект лекцій / М-во освіти і науки України, Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Ф-т психології та соц. роботи. Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2019. 129 с.
2. Болтівець С. Молодь як об'єкт ювенологічних досліджень. Психологія і суспільство. 2018. № 4. С. 94–106.
3. Ворона В. Академічна соціологія в Україні (1918–2018) : у 2 т. Київ : Інститут соціології НАН України, 2018. Т. 1 : Історія становлення та розвитку. 526 с.
4. Ворона В. Академічна соціологія в Україні (1918–2018) : у 2 т. Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. Т. 2 : Спогади інтерв'ю статті. 345 с.
5. Ворона В. Соціологія як наукова дисципліна: постпозитивістська концепція Дж. Александера та П. Коломі. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2022. № 4 С. 7–29.
6. Гантінгтон С. Політичний порядок у мінливих суспільствах. Київ : Наш формат, 2020. 448 с.
7. Гвоздецька Б., Рюль В., Варга Н. Соціологія: методичні матеріали до самостійної роботи : навч.-метод. посіб. Ужгород, 2021. 111 с.
8. Гуменюк Л. Й. Соціологія: Хрестоматія (від першоджерел до сучасності) : у 2 т. Львів : ЛьвДУВС, 2019. Т. 1. 784 с.
9. Community policing: освітні практики : кол. монограф. / наук. ред. канд. іст. наук, доц. К. М. Недря. Дніпро : ДДУВС, 2023. 204 с.
10. Живко З. Б. Сучасні методи забезпечення надійності персоналу: навч. посіб. у схемах і таблицях / ЛьвДУВС. Львів, 2019. 127 с.
11. Загальна соціологія: хрестоматія / концепція, упоряд., перекл. А. В. Фурман, В. С. Біскуп, О. С. Морщакова. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 354 с.
12. Зубченко О. С. Електоральна соціологія : підручник / М-во освіти і науки України, Маріупол. держ. ун-т, іст. ф-т, каф. філософії та соціології. Київ : Ліра-К, 2023. 385 с.
13. Іваненко О., Корегін О. Соціологія і демографія: про ролі, зв'язки та призначення наук. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2022. № 1. С. 165–195.
14. Коваліско Н., Макеєв С. Соціологія соціальної структури покоління. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2021. № 2. С. 60–74.
15. Ковтун О. С., Баранова С. С. Соціологія здоров'я: проблеми теорії та практики : навч.-метод. посіб. / М-во освіти і науки України, ВНЗ

«Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна», Хмельниц. ін-т соц. технологій. Київ : Університет «Україна», 2020. 165 с.

16. Колич О. Соціологія правосуддя як напрям соціології права: окремі аспекти. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки. 2020. Т. 7. № 4. С. 63–68.

17. Комих Н. Г. Соціологічні дослідження у сфері правоохоронної діяльності : навч. посіб. / МВС України, ДДУВС. Дніпро, 2022. 111 с.

18. Комих Н. Г. Цифрові інструменти у викладанні дисципліни «Соціологія» : метод. реком. Дніпро : ДДУВС, 2023. 32 с.

19. Комих Н. Г. Соціологія безпеки: хрестоматія. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 147 с.

20. Костицький В. Поділ влади у контексті теолого-соціологічного праворозуміння (нарис правової теорії). Одеса : Гельветика, 2023. 190 с.

21. Кравчук О. Ю. Соціологія : конспект лекцій для студентів техн. спец. : навч. посіб. / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова. Миколаїв : Видавництво Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова, 2020. 163 с.

22. Кудринська Г. І., Лапан Т. Д. Місія соціології в осмисленні російсько-української війни. Габітус. 2023. № 51. С. 29–34.

23. Куценко О. Соціологія: рольова модель на шляху між екстримами (дороговкази ХІХ Світового конгресу соціологів). Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2019. № 4. С. 147–157.

24. Лукашевич М. П., Лукашевич О. М., Шандор Ф. Ф. Соціологія економіки : підруч. для студентів та аспірантів ВНЗ / Ужгород. нац. ун-т. 2-е вид., допов. і перероб. Ужгород : РІК-У, 2021. 294 с.

25. Ляшенко Н. О., Семке Н. М. Соціологія сім'ї : конспект лекцій для студентів спеціальності 054 «Соціологія» : у 2 ч. Ч. І : Сім'я як соціальний інститут. Харків : НТУ «ХПІ», 2018. 96 с.

26. Макеєв С. Класики німецької та світової соціології у Першій світовій війні. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2022. № 4. С. 162–171.

27. Мельніков А. С. Генеза та розвиток екзистенціальної соціології як новітньої парадигми соціологічного теоретизування : автореф. дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.01. Київ, 2019. 34 с.

28. Методологія і методи соціологічних досліджень в Україні: історія та сучасні проблеми. До 70-річчя В. Паніотто за наук. ред. В. С. Бакірова, Є. І. Головахи. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2017. 208 с.

29. Опанасюк Т. А. Соціологія у визначеннях, таблицях, схемах, завданнях : навч. посіб. для студентів усіх форм навч. вищ. навч. закл. при підгот. до лекц. та семінар. занять. Київ : Кондор, 2023. 266 с.
30. Павленко І. О., Гончарова В. С. Методи візуальної соціології у дослідженні миротворчої комунікації. Габітус. 2022. Вип. 41. С. 11–15.
31. Паніютто В. Соціологія в анекдотах. Київ : Дух і Літера. 2022. 392 с.
32. Пилипенко В. Соціальний діалог і трансформаційні зміни в Україні. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2018. 184 с.
33. Полтораков О. Ю. Деметафоризація в термінологічних контекстах теоретичної соціології. Український соціум. 2020. № 1. С. 52–61.
34. Практикум з соціології : навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти / за ред. В. М. Пічі. 2-е вид. Львів : ПП «Магнолія 2006», 2025. 368 с.
35. Райт Е. О. Підходи до класового аналізу : кол. моногр. Київ : Інститут соціології НАН України, 2019. 287 с.
36. Савченко М. М. Професійне самовизначення в українській, радянській та північноамериканській соціології: аналіз досвіду досліджень. Габітус. 2022. Вип. 41. С. 53–59.
37. Саун А. В., Кадлубович Т. І., Черняк Д. С. Філософія, політологія, соціологія : навч.-метод. посіб. для самост. роботи студентів та дистанц. навчання всіх спец. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. Київ : КНУТД, 2019. 263 с.
38. Скиба Е. К., Комих Н. Г. Гендерна дискримінація: інструменти виявлення та протидії в секторі безпеки та оборони : метод. рек. Дніпро : ДДУВС, 2023. 34 с.
39. Соснюк Є. О. Аналіз сучасних підходів до вивчення політичної ідентичності в зарубіжній соціології. Габітус. 2021. № 27. С. 17–21.
40. Соціологія // Навчальний контент (конспект або розширений план лекцій) з навчальної дисципліни для денної форми навчання – Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. 157с.
41. Бобіна О. В. Соціологія : навч. посіб. / за ред. І. В. Шаповалової; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т кораблебудування ім. адмірала Макарова. Миколаїв : НУК, 2020. 281 с.
42. Соціологія : терміни, поняття, персоналії : навч. словник-довід. для студентів / уклад.: В. М. Піча та ін.; за заг. ред. В. М. Пічі; Соціол. асоц. України. 2-е вид., стер. Львів : Новий світ-2000, 2019. 474 с.
43. Горпинич О. В., Клименко О. Ю., Москаленко Л. М., Труш М. С., Ятченко В. Ф. Соціологія : навч. посіб. для студентів усіх

спеціальностей денної форми навчання, що вивчають «Соціологію». Київ : ДУТ, 2019. 235 с.

44. Коваліско Н. В., Лапан Т. Д., Черниш Н. Й. Соціологія: теорії середнього рівня : навч. посіб. / за наук. ред. Ю. Ф. Пачковського. Київ : «Каравела», 2020. 356 с.

45. Талдикін О. В. Соціологія права. Структурно-логічні схеми і таблиці : навч. посіб. / МВС України, ДДУВС. Дніпро, 2022. 143 с.

46. Титаренко О. О. Соціологія : навч. посіб. Київ : ВД «Дакор», 2020. 210 с.

47. Торяник В. М., Макушев П. В. Соціологія права (в схемах та визначеннях) : навч.-метод. посіб. / Дніпропетр. гуманіт. ун-т. Херсон : Гельветика, 2019. 132 с.

48. Торяник В. М., Макушев П. В. Філософія та соціологія права (в схемах та визначеннях) : підруч. : для студентів, слухачів магістратур, аспірантів та науковців / за заг. ред. В. О. Негодченка ; Дніпропетр. гуманіт. ун-т. Херсон : Гельветика, 2020. 241 с.

49. Хижняк Л. М. Феномен бідності в оптиці соціології і соціальної статистики: теоретичний аспект. Габітус. 2020. Вип. 12. Т. 1. С. 127–131.

50. Чупрій Л. В., Настояща К. В., Марутян Р. Р. Аналітичний звіт комплексного соціологічного дослідження на тему: Культурні практики населення України під час війни. Київ : НДІУ : Міленіум, 2023. 219 с.

51. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства : підручник. Львів : Колір Про, 2020. 799 с.

52. Яковлев М. В., Дубас М. О., Купка О. В. Цифрова соціологія та постінформаційне суспільство: методологічні виклики й дослідницькі перспективи. Габітус. 2023. № 55. С. 33–38.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://stmm.in.ua/archive/> – архів журналу «Соціологія: теорія, методи, маркетинг».

2. www.sau.kiev.ua – офіційний сайт соціологічної асоціації України (устав САУ, кодекс професійної етики соціолога, указ президента про розвиток соціологічної науки).

3. www.users.org – офіційний сайт українського центру економічних та політичних досліджень ім. Разумкова (наведено результати досліджень, діаграми, кількісні показники, дані порівняльних досліджень).

4. www.socis.kiev.ua – сайт центру соціальних та маркетингових досліджень (Київ), викладено багатий емпіричний матеріал (результати соціологічних досліджень, публікації центру, статистичні дані).
5. www.sociology.kharkov.ua – Sociology Hall, сайт соціологічного факультету ХНУ ім. В. Н. Каразіна.
6. <http://www.socium.info/library.html> – бібліотека соціологічної літератури.
8. www.ucerps.com.ua/ukr/all/sociology (Архів соціологічних даних Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, м. Київ).
9. www.ukrstat.gov.ua (Статистичні матеріали Держкомстату України).
10. www.sociology.kharkov.ua (Домашня сторінка харківських соціологів). www.i-soc.com.ua (Домашня сторінка Інституту соціології НАН України).

Навчальне видання

Комих Наталія Григорівна

СОЦІОЛОГІЯ В СХЕМАХ І ТАБЛИЦЯХ

Навчальний посібник

Редактор, оригінал-макет – *А. В. Самотуга*
Редактор *О. М. Врублевська*

Підп. до друку 06.06.2025. Формат 60×84/16. Друк – цифровий.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 5,58. Обл.-вид. арк. 6,00.

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26, sed@dduvs.edu.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців ДК № 8112 від 13.06.2024